

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра української мови та культури

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
«УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ»,
присвяченої 25-річчю кафедри української мови та культури
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету

м. Київ, 16 квітня 2024 року

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра української мови та культури

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
«УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ»,
присвяченої 25-річчю
кафедри української мови та культури
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету

м. Київ, 16 квітня 2024 року

Київ
Талком
2024

УДК 811.161.2:001.4(082)
У45

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного авіаційного університету
(протокол № 6 від 22 травня 2024 р.)

Редакційна колегія:

С. В. Литвинська, кандидат філологічних наук, доцент;
А. В. Сібрук, кандидат філологічних наук, доцент;
Х. М. Стецик, кандидат філологічних наук;
О. О. Степаненко, фахівець.

Українська термінологія: традиції та новації : матеріали Все-
У45 української науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю
кафедри української мови та культури факультету лінгвістики та
соціальних комунікацій Національного авіаційного університету,
м. Київ, 16 квітня 2024 р. / Національний авіаційний університет,
факультет лінгвістики та соціальних комунікацій, кафедра україн-
ської мови та культури. За заг. ред. С. В. Литвинської. — К. : Талком,
2024. — 108 с.

ISBN 978-617-8352-36-3

Збірник укладено за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Українська термінологія: традиції та новації», присвяченої 25-річчю кафедри
української мови та культури факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету, проведеної 16 квітня 2024 р., що її
організувала кафедра української мови та культури факультету лінгвістики та
соціальних комунікацій Національного авіаційного університету.

Для науковців, викладачів, аспірантів, здобувачів вищої освіти, а також усіх, хто
цікавиться питаннями української термінології, лексико- і термінографії, культури
наукової мови і наукової комунікації.

УДК 811.161.2:001.4(082)

Матеріали подано в авторській редакції

Автори статей відповідають за достовірність викладеного матеріалу,
за правильне цитування джерел, покликання на них та інші відомості.

Передруковувати опубліковані в збірнику матеріали
дозволяється тільки за згодою авторів.

ISBN 978-617-8352-36-3

© Колектив авторів, 2024;

© Національний авіаційний університет, 2024

ЗМІСТ

ЛИТВИНСЬКА Світлана

*ДО 25-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ КАФЕДРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА
КУЛЬТУРИ НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ.....7*

ГІНЗБУРГ Михайло

*ТЕРМІН СЛОВОСПЛУКА ПРОТИ СЛОВОСПЛУЧЕННЯ З
ПОГЛЯДУ ЗАСТАНДАРТИЗОВАНИХ МІЖНАРОДНИХ ВИМОГ ДО
ТЕРМІНІВ.....14*

ДОБРОВОЛЬСЬКА Людмила

АВІАЦІЙНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В СИХРОНІЇ ТА ДІАХРОНІЇ.....20

ДОЦЕНКО Олена

*ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ
АКТІВ: ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ.....23*

ДЯЧУК Тетяна

РОЛЬ ВАРІАНТНИХ ВІДНОШЕНЬ У НАУКОВОМУ СТИЛІ.....26

КАЗИМИРОВА Ірина

*«ІСТОРИЧНИЙ СЛОВНИК ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕРМІНІВ» ЯК
ТЕРМІНОГРАФІЙНА ПРАЦЯ НОВОГО ФОРМАТУ.....30*

КОШЕТАР Уляна

*РИЗОМА ЯК ТЕРМІН: ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ В СУЧАСНІЙ
ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ.....32*

КРАСНОПОЛЬСЬКА Наталія, КОЗЛОВЕЦЬ Ірина

*ДО ПИТАННЯ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНОЇ ТИПОЛОГІЇ
ТЕРМІНІВ МЕНЕДЖЕМЕНТУ.....36*

ЛИТВИНСЬКА Світлана <i>СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОГРАФІЇ ПЕРІОДУ «ЗОЛОТОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ» (НА ПРИКЛАДІ «СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» ДМИТРА ЯВОРНИЦЬКОГО).....</i>	<i>39</i>
МАТЮШКО Ірина, УТКІНА Ірина <i>ЗАСОБИ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ МОВИ</i>	<i>43</i>
МЕЖЖЕРІНА Галина <i>АНГЛІЙСЬКІ АВІАЦІЙНІ ТЕРМІНИ-СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ З АБРЕВІАТУРАМИ.....</i>	<i>46</i>
ОЛЕКСАНДРУК Ірина <i>ЕЛЕКТРОННИЙ ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК ЯК МАТЕРІАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ.....</i>	<i>48</i>
ОНУФРІЙЧУК Ганна <i>ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....</i>	<i>51</i>
ПРИХОДЬКО Оксана <i>ЛАНДШАФТ ФЕНТЕЗІ: ТИПОЛОГІЯ ЖАНРУ.....</i>	<i>54</i>
ПРОЦИК Ірина <i>КОПАНІЙ М'ЯЧ, КОПАНА, СОЮЗНЯК Й ІНШІ НАЗВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ФУТБОЛЬНОЇ ГРИ: ТЕРМІННІ ПОШУКИ УКРАЇНЦІВ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....</i>	<i>56</i>
РИЖЕНКО Катерина <i>ВЛАСНІ НАЗВИ ЯК МОВНІ МАРКЕРИ АВТОРСЬКОЇ ТВОРЧОЇ МАНЕРИ В ПІСНЯХ АНДРІЯ ХЛИВНЮКА.....</i>	<i>60</i>

СЕМАШКО Тетяна <i>ФРАЗЕОЛОГІЗМИ, СИНОНІМИ ЧИ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ВАРІАНТИ: ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ</i>	64
СИНИЦЯ Ірина <i>ЧУЖОМОВНІ ТЕРМІНИ У «ПРАВОПИСНОМУ СЛОВНИКУ» ЗА РЕДАКЦІЮ О.ПАНЕЙКА</i>	67
СІБРУК Анастасія <i>ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ</i>	70
СЛИНЬКО Ірина, МИГОЛЬ Валентина <i>ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ГЕОДЕЗИЧНИХ ТЕРМІНІВ</i>	73
СТЕЦИК Христина <i>ПУРИЗМ У ТЕРМІНОЛОГІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД</i>	75
ХАЛІНОВСЬКА Людмила <i>ФУНКЦІОНУВАННЯ АВІАНОМІНАЦІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ НАДЛЕГКИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ У СУЧАСНИХ МЕДІЯХ</i> ...	77
ЦІЛИНА Марина <i>СПЕЦИФІКА Й НОВАЦІЇ ДСТУ 2732:2023 «ДІЛОВОДСТВО Й АРХІВНА СПРАВА. ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ»</i>	80
ЯСАКОВА Наталія <i>МОВЧАННЯ КОЛОНІЗОВАНИХ В УКРАЇНСЬКИХ СЛОВНИКАХ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ</i>	82

НАУКОВІ СТУДІЇ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ

ГРИЦУНЬ Катерина

СПЕЦІАЛЬНЕ РЕДАГУВАННЯ АКАДЕМІЧНОГО ТЕКСТУ.....86

КОПИТІНА Аліса

АДАПТАЦІЯ АНГЛІЦИЗМІВ У ТЕРМІНОЛОГІЇ.....88

КРАВЧУК Аліна

*РОЛЬ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У
СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....90*

ЛИТВИНСЬКА Світлана, МАЛЮГА Владислав

ФОРМИ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ.....93

ЛИТВИНСЬКА Світлана, МАРЧУК Роман

*ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНОЇ МОВИ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ
КІБЕРЗАГРОЗ У КОМУНІКАЦІЯХ.....95*

РОЖОК Олександр

*ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ МОВИ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК.....97*

РУБАН Дмитро

*ПЕРЕКЛАД ТЕРМІНІВ ЯК ЯВИЩЕ МІЖКУЛЬТУРНОЇ
КОМУНІКАЦІЇ.....99*

СІЛЬНИЦЬКА Римма

*ТЕРМІНОЛОГІЧНА ВІДПОВІДНІСТЬ ПОНЯТЬ У ГАЛУЗІ
ФІЛОЛОГІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЯПОНСЬКІЙ МОВАХ.....103*

СІРА Анастасія, ПОЛЮХОВИЧ Софія

ПЛАГІАТ ЯК РІЗНОВИД ПОРУШЕНЬ АВТОРСЬКИХ ПРАВ.....105

ДО 25-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ КАФЕДРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА КУЛЬТУРИ

Кафедру української мови та культури (тоді – кафедру української мови) було засновано 1999 року як загальноуніверситетську. Очолила новостворену кафедру української мови мовознавець і педагог Верхулевська (Ящук) Лідія Федорівна. До першого складу кафедри увійшли Кириченко Н. М., Скуратівська Л. Г., Добровольська Л. А., Кондратюк В. П., Петренко Н. К. Із часу створення назва кафедри декілька разів змінювалася: кафедра української мови (1999–2000), кафедра української мови, літератури та культури (2000–2004), кафедра українознавства (2004–2012). 2012 року кафедру було реорганізовано та знову змінено її назву – «кафедра української мови та культури». Тривалий час кафедра української мови та культури (тоді – кафедра українознавства) була випусковою за напрямом підготовки 0201 «Культура», спеціальність 6/7/8.020105 «Документознавство та інформаційна діяльність». Сьогодні кафедра української мови та культури функціонує в структурі факультету лінгвістики та соціальних комунікацій НАУ як загальноуніверситетська, що здійснює мовну підготовку студентів усіх спеціальностей. Науково-педагогічні працівники кафедри забезпечують викладання дисциплін: «Ділова українська мова», «Business Ukrainian Language», «Історія української державності та культури», «Наукові комунікації у фаховій діяльності», «Scientific Communications in Professional Activity», «Культура наукової мови та комунікації», «Основи копірайтингу», «Крос-культурний менеджмент», «Лінгвістичні основи документознавства», «Академічна доброчесність і професійна етика», вивчення яких спрямоване на формування в студентів комунікативних навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Кафедра успішно провадить освітню, наукову, методичну, виховну діяльність. Наразі колектив кафедри працює над науково-дослідницькою темою №64-2021/12.01.01 «Українська мова та культура в соціокомунікативному вимірі (у технічних ЗВО): стан і перспективи». Традиційно на кафедрі проводиться Міжнародна наукова конференція «Мова та

культура у просторі новітніх технологій: проблеми сучасної комунікації».

Відкриття кафедри української мови. 1999 р.

*Перший склад кафедри української мови 1999 р.
Завідувач кафедри – доцент *Верхулевська (Ящук) Л.Ф.**

*Кафедра української мови, літератури та культури / кафедра
українознавства. 2001-2009 рр.
Завідувач кафедри – доктор філол. наук, професор Кіраль С.С.*

*Кафедра українознавства. 2009-2011 рр.
Завідувач кафедри – канд. пед. наук, доцент Варенко В.М.*

*Кафедра української мови та культури. 2011-2020 рр.
Завідувач кафедри – д-р філол. наук, доцент Бурлакова І.В.*

***Кафедра української мови та культури. 2020-2024 рр.
Завідувач кафедри – канд. філол. наук, доцент Литвинська С.В.***

ТЕРМІН СЛОВСПОЛУКА ПРОТИ СЛОВСПОЛУЧЕННЯ З ПОГЛЯДУ ЗАСТАНДАРТИЗОВАНИХ МІЖНАРОДНИХ ВИМОГ ДО ТЕРМІНІВ

У загальноживаних мовах має місце явище *метонімії* (гр. μετανομία, букв. перейменування [17, с. 339], від μετά- «через, за допомогою» + νόμα/όνυμα «ім'я»), коли назву одного об'єкта позначання переносять на інший на основі певних відношень між ними: причиново-наслідкових, атрибутивних, просторових, часових тощо. Особливо часто назву процесу переносять на предмет – результат процесу, позначаючи результат тим самим процесовим віддієслівним іменником. За такого слововживання конкретне значення багатозначного слова (процесове чи предметове) можна встановити лише з відповідного контексту.

Фахова мова потребує однозначності. Тому міжнародний стандарт ISO 704:2022 [26, п. 7.6] визначає такі сім основних вимог до терміна: *transparency* (укр. прозорість), *consistency* (укр. узгодженість), *appropriateness* (укр. доречність), *conciseness* (укр. стислість), *derivability and compoundability* (укр. словотворча здатність), *linguistic correctness* (укр. мовна правильність), *preference for a given natural language* (укр. перевага певної природної мови). Аналогічні вимоги містить національний стандарт ДСТУ 3966:2009 [6, п. Г.2].

Термін вважають прозорим, якщо зі значень терміноелементів, які входять до його складу, можна встановити його буквальне значення, не добираючи його визначення [6, п. Г.2.2.1]. Щоб бути доречними, запропоновані терміни повинні відповідати звичним, усталеним мовним зразкам, що їх використовують у певній природній мові. Рекомендовано уникати утворів, що спричиняють плутанину [26, п. 7.6.2.3].

На виконання цього в ДСТУ 1.5:2015 застандартизовано вимогу відрізнити назву предметного процесу від назв, пов'язаних з ним

предметів, уживаючи, де це можливо, різних іменників [5, п. 6.1.4]. А в ДСТУ 3966:2009 [6, п. Г.5.1.1–Г.5.1.3] застандартизовано метод для цього. Назви опредметнених процесів передають віддієслівними іменниками на *-ння*, *-ття*, утвореними від дієслів недоконаного і доконаного виду. А назви предметів, пов'язаних з процесами, зазвичай передають іншими спільнокореновими іменниками, зокрема із суфіксом *-ка*. Наприклад, від видової пари дієслів *сполучати//сполучити* українська мова творить три іменники: два *сполучання//сполучення* з процесовим значенням (*сполучання* – це дія за значенням *сполучати*, а *сполучення* – це подія за значенням *сполучити*) та іменник *сполука* з предметовим значенням (те, що утворене внаслідок сполучання//сполучення).

Розглянемо з цього погляду терміни для такого важливого синтаксичного утямку (поняття) як найпростіша одиниця, «утворена з двох або кількох повнозначних слів, пов'язаних між собою в граматичному плані і за змістом» [15, т. XI, с. 373]. Цей утямок виник в українському мовознавстві у 20-х рр. ХХ ст., вочевидь, під впливом російського мовознавства, де цей утямок активно використовували ще в ХІХ ст. Відповідно, український термін *словосполучення* виник як калька *рос. словосочетание*.

Із доступних нам джерел термін *словосполучення* вперше трапляється в тексті й у російсько-українському та українсько-російському покажчиках граматичних термінів проєкту Українського правопису 1926 року [18, с. 48, 96, 97, 110, 115]. Цього терміна вжито в «Інструкції до укладання словників ІУНМ» [8, с. 68, 70], у синтаксичних розвідках М. Перегінця [13] та в працях інших мовознавців. Термін *словосполучення* став нормативним після затвердження 06.09.1928 Українського правопису, де його подано в російсько-українському та українсько-російському покажчиках граматичних термінів [20, с. 91, 96].

Проте, як слушно зазначає Ю. Чернобров, «експонент терміна *словосполучення* орієнтує на назву процесу дії та на одиницю, результат цього сполучення. Про це свідчить суфікс *-ни(я)*»¹ [23,

¹ Зауважимо, що в різних фахових терміносистемах усталилися терміни із суфіксом *-ни(я)* із предметовим значенням, напр: *речення, судження*. Ці слова

с. 88]. З огляду на цю двозначність у 20-х рр. ХХ ст. також природно виник термін *словосполука*, сама форма якого орієнтує лише на результат. Так, терміна *словосполука* вжито в працях багатьох авторитетних мовознавців, напр.: [12, с. 211; 24, с. 154, 159, 333, 351, 357; 3, с. 180–181; 2, с. 54, 59, 66, 68, 76–77, 87, 89, 102, 125, 131–133; 4, с. 34, 38, 41, 52–55, 57–60, 62, 67, 70, 81–82, 89; 7, с. 66, 139], хоча в цих самих працях також (де частіше, де рідше) вжито терміна *словосполучення*. В енциклопедії [17, с. 617] як термін подано *словосполучення*, але в інших статтях трапляється і *словосполука* [17, с. 99, 165, 307, 348, 509]. Так само в СУМ визначено *словосполучення* [15, т. IX, с. 373], проте у визначеннях утямків (понять) *конструкція* і *крилаті слова* родовим терміном є *словосполука* [15, т. IV, с. 266, 345]. Лише терміна *словосполука* вжито в Українському правописі [21, с. 49–51, 59, 64, 66]. А в Українському правописі три рази вжито терміна *словосполука* [19, с. 38, 47, 48], але 10 разів – *словосполучення*. Ці приклади можна продовжувати. З огляду на цю практику терміновживання в [1, с. 1345] терміни *словосполука* та *словосполучення* подано як синоніми.

Те, що в авторитетних мовознавчих працях широко уживають «неканонічного» терміна *словосполука* замість «канонічного» *словосполучення* переконливо свідчить, що цей «неканонічний» термін для української мови природніший за «канонічний», оскільки є *прозорим* і *доречним*.

Дослідивши тенденцію «до формально-словотвірного розмежовування віддієслівних іменників зі значенням завершеного процесу (на *-ння*, *-ття*) і значеннями його наслідків (з різними суміжними значеннями предметності)», О. Тараненко констатував, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. «у мовознавчих працях

віддієслівного походження, але в сучасній мові вже не мають процесового значення [15, т. VIII, с. 523, т. IX, с. 824–825]. Щодо термінів *висловлювання*//*висловлення* і *вислів*, то, на нашу думку, перших двох правильно вживати лише в процесовому значенні (*висловлювання* – це дія за значенням *висловлювати*, а *висловлення* – це подія за значенням *висловити*), а іменника *вислів* – у предметовому значенні: те, що висловлене (про думку, погляд, міркування тощо).

почастішало вживання термінів *словосполука* і *звукосполука* на місці вже усталених на сьогодні *словосполучення* і *звукосполучення*, оскільки *сполучення* має означати, на переконання прихильників цієї нормотворчої тенденції, тільки (завершений) процес» [16, с. 220–221].

Зазначену тенденцію відбивають словники. Так, лише терміна *словосполука* зафіксовано в академічному словнику [10, с. 1259], а також в інших фахових словниках, напр.: [14, с. 5–6, 9–12; 22, с. 7, 10–11, 807].

Термін *словосполука* має переваги над терміном *словосполучення* не лише з погляду прозорості й доречності, а й із погляду інших вимог. Так, термін *словосполука* (12 символів) стисліший за термін *словосполучення* (15 символів). Іменник *словосполука* має ліпшу словотворчу здатність. Від нього природно утворено прикметника *словосполучковий* (15 символів) [10, с. 1259], тоді як від *словосполучення* окремі автори (напр.: [25, с. 137–138, 140–141; 11, с. 337]) змушені творити довший (18 символів) і важковимірний прикметник *словосполученнєвий*. Через неокочирність цього прикметника трапляються прикрі помилки навіть в авторитетних виданнях. Так, у словнику [9, с. 346] як український відповідник *англ.* a number/series of word combinations подано *словосполучниківий* ряд замість *словосполученнєвий*.

Отже, з погляду чотирьох основних міжнародних вимог до терміна (прозорості, доречності, стислості та словотворчої здатності) у мовознавчих розвідках треба вживати терміна *словосполука* й саме ним позначати найпростішу одиницю синтаксису, утворену з двох або кількох повнозначних слів, пов'язаних між собою в граматичному плані й за змістом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

2. Вихованець І. Р. Розмовляймо українською: мовознавчі етюди. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2012. 160 с.

3. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: академічна граматики української мови. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
4. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ: КММ, 2014. 124 с.
5. ДСТУ 1.5:2015 Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів (ISO/IEC Directives, part 2, 2001, NEQ). Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2015. IV, 61 с.
6. ДСТУ 3966:2009 Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. Київ: Держспоживстандарт України, 2010. IV, 31 с.
7. Загнітко А., Миронова Г. Синтаксис української мови. Теоретико-прикладний аспект. Brno: Masarykova univerzita, 2013. 224 с.
8. Інструкції до укладання словників ІУНМ // Вісник Інституту української наукової мови. 1928. Випуск 1. С. 66–72.
9. Коломієць Л. В., Паламарчук О. Л., Стрельчук Г. П., Шевченко М. В. Українсько-англійський словник лінгвістичної термінології. Київ: Освіта України, 2013. 455 с.
10. Кочерга О., Мейнарович Є. Англійсько-українсько-англійський словник наукової мови (фізика та споріднені науки). Частина II – українсько-англійська. Вінниця: Нова книга, 2010. 1562 с.
11. Лещишина Я. Б. Семантико-функціональний та словотвірний огляд інновативної лексики (на матеріалі видань «День», «Екстракт 150» та «Екстракт 200») // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 8. С. 334–338.
12. Наконечний М. Українська мова: програма-конспект з додатком про новий правопис український. Харків: Рух, 1928. 240, 24 с.

13. Перегінець М. Характер синтаксичних зв'язків та синтаксичні форми // Збірник № 1 Центр. державних курсів українознавства. Харків: ЦДКУ при УПО НКО, 1928. С. 42-50.
14. Російсько-українсько-англійський військовий словник: Близько 20 000 слів / Уклад.: В. Я. Карачун, І. А. Черненко, С. М. Чиж, О. О. Карачун. Київ: Техніка, 2001. 750 с.
15. Словник української мови: в 11-ти т. / Ред. кол.: І. К. Білодід та ін. Київ: Наук. думка, 1970-1980. Т. 1-11.
16. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ - ХХІ ст.). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 248 с.
17. Українська мова. Енциклопедія. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Укр. енцикл., 2004. 824 с.
18. Український правопис (проект). / У.С.Р.Р. Народний комісаріят освіти. Державна комісія для впорядкування українського правопису. Харків: Держвидав України, 1926. 124 с.
19. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Ін-т української мови. Київ: Наук. думка, 2015. 288 с.
20. Український правопис / У.С.Р.Р. Народний комісаріят освіти. Видання перше. Харків: Державне вид-во України, 1929. 103 с.
21. Український правопис / Упоряд. Іван Зелінський. Вид. третє, доповн. Краків; Львів: Українське вид-во, 1943. 80 с.
22. Українсько-англійський словник з радіоелектроніки / Богдан Рицар, Леонід Сніцарук, Роман Мисак; під ред. Богдана Рицара. Львів: Колір ПРО, 2015. 1008 с.
23. Чернобров Ю. А. Формування синтаксичної термінології в українському мовознавстві ХІХ - І пол. ХХ ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2017. 303 с.
24. Шевельов (Шерех) Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен: вид-во «Молоде життя», 1951. 404 с.
25. Яцук О. В. Елементарні словосполученнєві напівпрєдикативні апозитивні одиниці у структурі простого речення

(на матеріалі української прози кінця ХХ – поч. ХХІ ст.). Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2013. Вип. 32(1). С. 137-142.

26. ISO 704:2022(E) Terminology work – Principles and methods. ISO, 2022. VIII, 82 p.

ДОБРОВОЛЬСЬКА Людмила
викладач, Київ

АВІАЦІЙНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В СИНХРОНІ ТА ДІАХРОНІ

Інтенсивний розвиток технічних, природничих і суспільних наук на початку ХХІ століття в контексті поступального розвитку термінологічних систем спричинив перебудову термінології української мови, що зумовило необхідність якісного перекладу та кодифікації термінологічних одиниць, їх адаптації до сучасних умов. Активний розвиток науки і техніки в галузі авіації, виклики сьогодення та військово-економічна ситуація в державі, постійне утворення та використання нових термінів зумовлюють збільшення термінологічного корпусу української авіаційної термінології. Значний пласт лексики відображено в галузевих словниках.

Авіаційна промисловість нашої країни є невід'ємною частиною світового авіаційного простору. Офіційною мовою в цій сфері є українська. Звичайно, за межами України професійне спілкування потребує мови-посередника, такою є англійська як одна з найпоширеніших мов світу. Сучасна українська авіаційна термінологія розвивається і вдосконалюється відповідно до розвитку науки. Згадана терміносистема є відкритим термінологічним простором, який на сучасному етапі розширює свій функціональний статус. Сьогодні авіаційна термінологія відповідає вимогам міжнародних стандартів і наукової комунікації, але, певною мірою, ще перебуває на стадії стандартизації та кодифікації.

Серед термінології досліджуваної групи переважають словосполучення. Наприклад, насьогодні поняття *авіаційна безпека* присутнє в низці нормативно-правових документів і в деяких з них закріплено на законодавчому рівні. Зокрема, про це йдеться в Законі України «Про транспорт» (№ 232/94-ВР від 10.11.1994), Законі України «Про Державну програму забезпечення авіаційної безпеки цивільної авіації», Повітряному кодексі України (№ 759-ІХ від 13.07.2020), який є системоутворювальним законодавчим актом для цивільної авіаційної галузі України та в Указах: указах Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення безпеки польотів авіації Україна» (№ 17/98 від 15.01.1998), «Про заходи щодо впорядкування міжнародних повітряних перевезень вантажів військового призначення та подвійного призначення» (№ 1488 від 25.12.2003). У постановах і розпорядженнях Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів і мінімізації їх наслідків» (№ 1051 (ДСК) від 15.08.2007), «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань авіаційної безпеки цивільної авіації» (№ 938 від 10.10.2012), «Про затвердження Положення про Державіаслужбу України» (№ 520 від 08.10.2014), у наказах Мінтрансу та Міністерства інфраструктури України: «Про затвердження Інструкції з оцінки рівня загроз безпеці цивільної авіації України» (№ 390/(ДСК) від 11 травня 2007 р.), зареєстрованої в Мін'юсті від 10 травня 2007 року за № 493/13760. Звичайно, це не всі чинні нормативно-правові документи на території України. У Повітряному кодексі України подано таке визначення: «Авіаційна безпека – стан цивільної авіації, при якому ризик ураження людей або майна знижений до прийняттого рівня в результаті безперервного процесу та управління рівнем небезпеки і підтримується на цьому рівні або подальше зниження в сферах безпеки польотів, авіаційної безпеки, безпеки навколишнього середовища, економічної безпеки та інформаційної безпеки» [1].

Незважаючи на недостатню визначеність окремих термінів та їх неврегульованість у нормативній системі, лексеми активні в різних вузьких сферах, які обслуговують авіаційну галузь України

(авіаційний транспорт, робота аеропортів, робота різноманітних допоміжних служб тощо).

Аналіз складних авіаційних термінів свідчить про наявність термінів-словосполук, які виникли внаслідок ускладнення термінів простішої конструкції. Словосполучення уточнюють поняття, сприяють подальшому структуруванню й деталізації термінологічної лексики. Вони є складним заголовком наукового чи технічного поняття, виконують номінативну та комунікативну функції терміна і є складовою частиною терміносистеми [2].

Такі терміни є історичною закономірністю розвитку номінативної терміносистеми. Вони відображають загальномовний процес найбільш вмотивованого утворення, точних і однозначних назв.

Досліджувані нами терміни-словосполучення за структурою є двокомпонентними, здебільшого утворюються шляхом додавання до однослівного терміна пояснювального компонента, що надає новоутвореному терміну конкретного значення.

Термінологічні системи перебувають у стані безперервної зміни через зміну рівня наукових знань, різницю у поглядах представників окремих шкіл, які по-різному досліджують об'єкт своїх досліджень. Серед важливих завдань термінологів варто виокремити, перш за все, виявлення в терміні своєрідного домінантного значення, яке перебиває найбільш частотні терміни вживання.

Відбір термінології та термінологізованої лексики передбачав визначення меж між професійними термінами та загальноживаними словами, а також між термінами міжгалузевого функціонування, термінами-синонімами, одиницями професійної термінології тощо.

Науково-технічна мова у процесі відродження та творення української технічної термінології має відповідати таким вимогам: бути точною, однозначною, легкою для сприйняття за формою та змістом, стабільною, зв'язною та лаконічною. Кожна термінологічна одиниця існує в сукупності всіх варіантів певного слова чи стійкого словосполучення, що виражають професійне

поняття. Функція термінів має бути ознакою професійного поняття, інваріантом для низки варіантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Povitrianyi Kodeks Ukrainy 07.08.2020
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text>
2. Burlakova, I., Sibruk, A., Khalinovska, L., Sibruk, V. Terminological modelling of the aviation terms system in the context of globalized information space and security of aviation industry. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, 2020, 918 (1), P. 012085. <https://iopscience.iop.org/journal/1757-899X> doi: 10.1088/1757-899X/918/1/012085

ДОЦЕНКО Олена,
канд. філол. наук, доцент, Київ

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ: ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ

Нині занадто стрімко відбуваються зміни в системі правничої термінології, причому часто вони не супроводжуються ні фаховим обговоренням, ні інформуванням населення про результати нововведень. Прикро, але до напрацювання новацій зазвичай не залучають філологів, здатних проаналізувати доречність втручання в уже чинні нормативно-правові акти або ж мовностилістичне оформлення проєктів законів. Наслідком цього є, наприклад, грубі мовні помилки у визначенні ключових понять Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», де вжито конструкцію *тягне за собою: Навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови, а також створення перешкод та обмежень у застосуванні української мови **тягнуть за собою** відповідальність, встановлену законом* [4]. Попри те, що

цю конструкцію як помилкову описано вже чи не в усіх посібниках з культури української мови, а нормативні варіанти її заміни запропоновано ще в Акті термінологічно-мовної експертизи проекту Конституції України 1996 року: «Словосполучення *тягне за собою* у значенні, відображеному в зазначених статтях, не є притаманним українській мові, воно є калькою з російського *влечет за собой* і вживається на позначення механічної дії – пор., російське *тянуть за собой*. Для відтворення поняття автоматичного настання певного наслідку якоїсь дії чи факту пропонується вживати *має наслідком*» [1, с. 83].

Порушення норм творення юридичних термінів, їхнього дефініювання й кодифікації в чинних нормативно-правових актах має наслідком не лише репутаційні втрати, а й призводить до можливих неправильних, неоднозначних трактувань норми права [3, с. 15–21].

Приміром, з чинного Кримінального кодексу України зникла явна дефініція поняття *злочин*. Якщо в Кримінальному кодексі України 1960 року знаходимо ґрунтовну явну дефініцію аналізованого поняття (*Злочином визнається передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на суспільний лад України, його політичну і економічну системи, власність, особу, політичні, трудові, майнові та інші права і свободи громадян, а так само інше передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, яке посягає на правопорядок* [7]), у редакції 2001 року чинного Кримінального кодексу така дефініція ще наявна, проте вже у лаконічнішому формулюванні (*Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину* [6]), то в нині чинній редакції явної дефініції вже немає, натомість маємо прописані у ст. 12 гіперогіпонімічні зв'язки злочину, кримінального правопорушення і кримінального проступку (який, до речі, на відміну від поняття *злочин*, має дефініцію), а також явні дефініції трьох гіпонімів поняття *злочин*: *нетяжкий злочин*, *тяжкий злочин*, *особливо тяжкий злочин* [6]. Відсутність явної законодавчо закріпленої

дефініції одного з ключових термінів кримінального права засвідчує порушення базової норми термінотворення, визначеної Н. Артикуцою: «Фахівці з термінознавства обов'язковою ознакою законодавчого терміна (від лат. *terminus* – межа, кордон) називають наявність чітко окресленого змісту поняття у формі законодавчої дефініції (визначення). За наявності офіційного визначення у законодавчому акті термін вважається кодифікованим. Він є нормою, еталоном для використання у всіх подальших законодавчих і підзаконних актах, діловій документації» [2, с. 39].

Також видається сумнівною заміна етимологічно прозорого й узвичаєного в Україні терміна *хабар* на *неправомірну вигоду*. Це призвело щонайменше до порушення вимоги системності, оскільки в чинному законодавстві залишилися терміни, похідні від *хабар*. Наприклад, у Законі України «Про освіту» знаходимо дефініцію: «хабарництво – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі» [5]. Тож питання доречності такої заміни дефінієндума потребує більш ґрунтовного дослідження, яке враховувало б і її юридичну доцільність, і лінгвістичну виправданість.

Отже, українське законодавство рясніє мовними хибами, зумовленими відсутністю системного лінгвістичного аналізу текстів проєктів нормативно-правових актів. Такі помилки трапляються і в мовному оформленні норм права, й у формулюванні дефініцій термінів, а також у виборі дефінієндумів, які не суперечили б нормам української літературної мови. Попри те, що «Україна має вагомі напрацювання в галузі термінологічної експертизи текстів нормативних актів, які, однак, не застосовують фахівці Апарату Верховної Ради України, вповноважені здійснювати редагування законопроєктів <...>, актуальним залишається питання розроблення рекомендації щодо логіко-синтаксичного компонента методики комплексної експертизи законопроєктів» [3, с. 21], а також залучення лінгвістів до процесів юридичного термінотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акт термінологічно-мовної експертизи проекту Конституції України. Українське право. 1996. № 1. С. 80–84.
2. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення. Наукові записки. Юридичні науки. 2009. Том 90. С. 39–44.
3. Доценко О. Лінгвістична експертиза законопроектів як запорука якості норм права. Закарпатські філологічні студії. 2021. Випуск 20. Том 1, 15–21. doi: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.20.1.2>.
4. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 24.03.2024).
5. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20170905#n633> (дата звернення: 24.03.2024).
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 24.03.2024).
7. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/ed20110126/find?text=%C7%EB%EE%F7%E8%ED%EE%EC#Text> (дата звернення: 24.03.2024)

ДЯЧУК Тетяна

канд. філол. наук, доцент, Київ

РОЛЬ ВАРІАНТНИХ ВІДНОШЕНЬ У НАУКОВОМУ СТИЛІ

Наявність відношень між лексичними одиницями на рівні парадигматики – один з основних показників системної організованості термінологій різних галузей знань.

Виявами динамічності лексико-семантичної системи мови вважається її варіативність. На думку Л. Малевич, «...варіантні та константні елементи у складі кожної мови виявляють її основну

внутрішню діалектичну суперечність, моделюють варіантно-інваріантну будову світу» [1, с. 100]. Варіантні відношення пронизують мову наскрізь, закономірно, що варіантність властива й термінології.

З погляду ономасіології, підрозділу мовознавства, що вивчає процеси називання і пов'язує теорію номінації із комунікацією, з мовною практикою, логіко-поняттєва сфера є основною, визначальною для функціонування термінів, а мовна, лінгвістична – вторинною.

Згідно з функціональним підходом, варіантами треба вважати терміни на позначення одного поняття, що мають як різні, так і подібні формальні структури (як однокореневі, так і різнокореневі найменування). Це широкий підхід до тлумачення явища варіантності.

Ми обмежимося вужчим підходом, відповідно до якого до *синонімів* будемо зараховувати лексичні одиниці, що мають певні семантичні відмінності або можуть їх мати в перспективі (дублетні, абсолютні синоніми). До *варіантів* відносимо лексеми, які відрізняються незначними формальними модифікаціями (фонетичні, орфографічні, граматичні варіанти): *фільтрація* – *фільтрування*, *роботодавець* – *працедавець*.

Зауважимо, що варіантність у термінолексичі була об'єктом аналізу в працях різних науковців (І. Кочан, Д. Лотте, А. Коваль та ін.). Це явище дослідники розглядали на матеріалі терміносистем – авіаційної (Л. Халіновська), військової (Л. Туровська), соціально-економічної (Т. Дячук), гідромеліоративної (Л. Малевич), фольклористики (І. М'ягкота) тощо.

Попри значну кількість досліджень, присвячених термінологічній варіантності, це питання ще й досі вважається одним із найбільш дискусійних.

Ми не будемо заглиблюватися в теорію та типологію синонімів та варіантів. Ми звернемо увагу лише на їх роль, значення в мові.

У літературній мові синоніми є однозначно позитивним явищем, бо дозволяють точніше виразити думку, відтворити її

різноманітні відтінки, передати ставлення мовця до предмета обговорення тощо.

Термінологічна варіантність, тобто формальна можливість називати поняття кількома назвами, у науковому стилі традиційно сприймається як негативне явище, адже в мовця може скластися хибне уявлення, що терміни-варіанти відрізняються відтінками значення.

Основне завдання наукової комунікації – адресат має зрозуміти повідомлення якомога точніше, однозначно, не спотворено. Форма, тобто мовний інструментарій, мовні засоби передавання наукової інформації, вторинні за своєю природою. Саме тому насичувати шкільні підручники вузькоспеціальними, а також іншомовними (окрім інтернаціоналізмів) термінами не доцільно і шкідливо. Реципієнт у кожній мовній ситуації (чи то конференція, чи то лекція, чи усне мовлення, або читання підручників тощо) має розуміти семантику термінів. Використання утворених на основі питомих лексичних ресурсів лаконічних термінів полегшує сприйняття матеріалу.

Незрозумілими для нефахівців можуть бути вузькогалузеві терміни, ужиті в науково-популярному та науково-публіцистичному підстилях. На нашу думку, науково-популярний, науково-публіцистичний і науково-навчальний підстилі має обслуговувати термінологія, утворена на основі кореневого лексичного фонду.

Якщо врахувати ту обставину, що 70 % термінів, які функціонують у сучасних терміносистемах, є багатокомпонентними, тобто включають два та більше слова у формальну структуру, то можна твердити, що загальна вимога до термінів – бути лаконічним мовним знаком наукового поняття – в переважній більшості випадків ігнорується. Отже, є потреба заміни таких багатокомпонентних термінів на моноструктурні одиниці, наприклад: *працівник ДАІ – даївець, осушувальний канал – осушувач, безконтактний електронний носій – БЕН*.

Зрозуміло, що чим багатшим буде синонімічний ряд на позначення певного поняття, тим вищими є шанси вибрати або

створити оптимальний термін. Для цього можна використовувати всі наявні в мові ресурси: термінологізувати слова літературної мови, професіоналізми, діалектизми, актуалізувати застарілу лексику тощо.

У цьому контексті хочеться згадати про Російсько-український словник (так званий Академічний словник) у чотирьох томах за редакцією А. Кримського (1, 2 томи) та С. Єфремова (3, 4 томи) (останній том не був опублікований). У Словникові одне російське слово здебільшого перекладається синонімічним рядом. Наприклад, у словах на літеру «В» Академічний словник до одного слова російського реєстру синонімічний ряд подає у 3591 випадку, тоді як одне слово – у 615 випадках. Для порівняння: Російсько-український словник (К., 1948 р.), навпаки, 3131 російське слово перекладає одним українським, а синонімічний ряд подає тільки для 820 слів. Крім того, в Академічному словникові жодного разу не використано калькування як способу перекладу російського слова, тоді як у словникові 1948 року в українській частині скальковано 497 слів [2, с. 41]. Наведемо окремі приклади [3]: **информáтор** – інформáтор (-ра), повідómник (-ка); **инфинитív** – грам. – інфiнітiв (-ва), дієменник (-ка); **искажáтель, -ница** – сп отвóрювач, спотвóрювачка; перекрúчувач, перекрúчувачка; **литерáтор** – літерáтор (-ра), (зап.) літерáт (-та); (писатель) письмéнник, (ирон.) писáка, писáч (-чá), письмáк (-кá), перодрjп (-па); **кредитóр** – кредитóр (-ра), позичáльник, позичник, вірiтель. Кредитóрка – кредитóрка, позичáльница, вірителька, **кавалерiст** – 1) кiннóтник, кiнник, комóнник. Вольный -рiст – охочекóмóнник; 2) (наездник) їздéць (-дцj), (всадник) верхóвeць (-хiвцj), вёршник. Лихой -рiст – гарцiвник. Лексичний матеріал словника варто уважно вивчити і за потреби актуалізувати.

Варіантні відношення в термінолексичі є виявом її системної організованості, свідченням постійного руху лексико-семантичної системи мови. «Перетворення варіативності з динамічного процесу в статичний свідчив би про втрату мовою властивості функціонувати» – писав В. Русанівський [4, с. 33].

Варіантність у термінології – одна з характерних ознак природної мови як відкритої динамічної системи – своєрідний мовний феномен, що потребує подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малевич Л. Термінологічна варіантність на сучасному етапі: теоретичні та прикладні виміри. *Українська мова*. 2018. № 1. С. 100–111.
2. Масенко Л. Мова і суспільство. Постколоніальний вимір. Київ : КМ Академія, 2004. 163 с.
3. Російсько-український словник / за ред. А. Кримського та ін. Київ : Червоний шлях. Т.1-3. 1924. 2504 с.
4. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ : Наук. Думка. 1998. 236 с.

КАЗИМИРОВА Ірина

канд. філол. наук, доцент, Київ

«ІСТОРИЧНИЙ СЛОВНИК ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕРМІНІВ» ЯК ТЕРМІНОГРАФІЧНА ПРАЦЯ НОВОГО ФОРМАТУ

У ХХ ст. відбувається активне поповнення лінгвістичної термінології. У зв'язку з цим виникає потреба дослідити проблеми, пов'язані з історією її створення та розвитку. Незважаючи на значну кількість і розмаїття лінгвістичних словників, в українському мовознавстві досі немає термінографійної праці, яка представляла б достатньо повно метамову мовознавства минулих епох. Сьогодні ні в кого не викликає сумніву, що вивчення сучасного стану лінгвістичної термінології повинне спиратися на багату лінгвістичну традицію, на узагальнення досвіду представлення лінгвістичних термінів не лише в спеціальних термінологійних словниках, але й у граматиках, наукових та дидактичних текстах тощо. Вивчення історії лінгвістики покликане сприяти поглибленню

знань про її терміносистему, збагаченню термінологійного словника «ретроспективною» того чи того терміна, корисне для усвідомлення складного шляху, який проходить одиниця номінації за час свого існування.

Еволюція лінгвістичного терміна неодноразово поставала об'єктом досліджень на слов'янських теренах, зокрема в українському, польському, чеському, російському, білоруському, болгарському мовознавстві тощо. Ці праці підготували появу діахронійної лінгвістичної термінографії – галузі, що висвітлює теоретичні і практичні проблеми укладання словників, у яких відбито історію термінів. Історичний словник має розглядати мовні явища в часових змінах і їхньому русі; він повинен демонструвати процес мовного розвитку в тому чи іншому періоді. Звісно, канони цього жанру остаточно не склалися, і, вірогідно, не складуться, оскільки в кожного дослідника буде своє бачення такого лексикографійного продукту.

«Історичний словник лінгвістичних термінів», над яким працюють науковці групи наукової термінології Інституту української мови НАН України, охоплює період із XVI століття до середини XX ст. і ґрунтується на значній джерельній базі – граматиках, словниках, навчальних посібниках та наукових працях цього періоду. Основна функція Словника – інвентаризаційна. Саме інвентаризація постає першим етапом упорядкування й нормалізації термінології, без якого нормалізація термінів узагалі неможлива.

Наукове опрацювання еволюції лінгвістичного терміна в українській мові передбачає передусім з'ясування особливостей концептуалізації та категоризації мовознавчих понять протягом аналізованого періоду, а також вивчення ролі мовної особистості у становленні лінгвістичної терміносистеми української мови; опис засад укладання комбінованого діахронійного термінологійного словника нового типу.

До словникової статті входять: вокабула, або реєстрове слово, яке наводимо за енциклопедією «Українська мова» (2007) [1]; сучасна дефініція терміна за цим джерелом; етимологія терміна (за можливості) й зазначення першої фіксації сучасного терміна в

нашому матеріалі; формальні варіанти терміна в хронологічній послідовності з їхньою паспортизацією; семантичний розвиток терміна, тобто історія концептуалізації відповідного термінопоняття; зазначення особливостей категоризації терміноконцепту (якщо матеріал надає таку можливість); розвиток терміна в сучасному мовознавстві.

З'ясування історії лінгвістичного терміна відкриває можливості його перспективного дослідження в таких аспектах:

1. Корпусний, передусім корпусне представлення джерельної бази історико-термінологічного словника.

2. Структурно-семантичний, зокрема випрацювання різних моделей відтворення історії терміна і, відповідно, – різних типів словників.

3. Когнітивний: а) відтворення концептуалізації лінгвістичного поняття; б) вивчення особливостей категоризації в граматиці й відтворення цього процесу в словнику.

4. Дискурсивний, що уможливить вивчення лінгвістичного терміна в тексті і в історичному контексті.

5. Зіставний, тобто спільні дослідження славістів різних країн для увиразнення взаємних впливів у царині граматичної термінології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українська мова : енциклопедія / Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. 3-є вид., зі змінами і доп. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. 826 с.

КОШЕТАР Уляна

канд. іст. наук., доцент, Київ

РИЗОМА ЯК ТЕРМІН: ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ В СУЧАСНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ

Важливі категорії філософії мови – термін і поняття. Останні використовують для того, щоб визначити концепції, феномени та

ідеї. Спосіб репрезентації та використання в основному складає різницю між ними. Термін – це слово, який має визначене значення в мові чи певній дисципліні. Термін може бути стандартизованим і може використовуватися з метою позначення поняття, предмета. Поняття – це абстрактне уявлення, яке може не мати стандартизованого використання, чіткого визначення. Поняття може мати різне пояснення залежно від історичних, політичних, економічних, культурних факторів. Термін є конкретним використанням мовних засобів для передачі ідей, а поняття є абстрактним уявленням про те, що розглядається у певних контекстах.

Термін «*ризома*» використовується для сталої ідеї, яку запропонували Г. Делез та Ф. Гваттарі. Ризома – це мережева структура, яка складається з елементів, взаємопов'язаних на певних рівнях та умовах. Термін «*ризома*» має стале визначення у рамках філософії. Існує ризоматична природа, яка вимагає використання поняття «*ризома*» для розуміння феноменів та явищ. Наприклад, використання поняття «*ризома*» для характеристики соціальних рухів у глобалізованому світі, для розуміння мережевих структур інтернету. Зазначене відповідає принциповим положенням Г. Делеза та Ф. Гваттарі, але не збігається зі стандартним визначенням терміна «ризома» у філософії, оскільки використовується для позначення різноманітних сценаріїв організації інтелектуальних структур із визначенням векторності, розподіленості та децентралізації. *Ризома* у культурології характеризує багатополярність інформаційного суспільства, взаємодію різнопланових ідей та цінностей, взаємодію у культурному розмаїтті [3].

Ризома (фр. rhizome – «коріння») – концепт, сформований на противагу константним та аксіоматичним лінійним структурам, запропонований французькими філософом Ж. Делезом та психологом і психіатром Ф. Гваттарі у межах формування та впровадження «номадологічного проекту». Автори таким чином висвітлюють поняття «ризома»: «Принцип зв'язку та неоднорідності: «будь-яка точка ризоми може бути з'єднана з будь-

якою іншою та має бути»; принцип множинності: лише коли множинне дійсно трактується як субстантив, «множинність» воно перестас мати будь-яке відношення до Єдиного; принцип незначущих розривів: ризома може бути зламана, але вона запуститься знову на одній із своїх старих ліній або на нових»; принцип картографії та декалькоманії: ризома не піддається жодній структурній чи генеративній моделі; це карта, а не калька» [1].

Зазначений концепт був описаний у 1976 році, але пізніше, у 1980 році, у видозміненому вигляді опублікований у праці «Тисяча Плато: Капіталізм і шизофренія» [1]. На перше місце виходить подія як зв'язок між предметами, тілами. Динамічне утворення, яке немає меж (ризома), у середині якого постійно відбуваються певні процеси, а саме сингулярності об'єднуються, актуалізуються, детериторізуються, натомість швидкості мають перемінний характер. Мережева структура *ризоми* передбачає відсутність чіткої ієрархії та точки центральної контролю. Вона є складною, динамічною, відкритою системою, елементи якої відповідно утворюють нескінченну кількість можливих шляхів та зв'язків. *Ризома* має змінний та адаптивний характер. Указане пояснює постійне формування напрямків та інтерпретацій концепцій у галузі науки і культури. *Ризома* передбачає гнучкість, відкритість, взаємодію та дозволяє розуміти буття, уникаючи домінування традиційних структур та ієрархій.

У комунікації та дискурсі *ризома* застосовується, коли обговорення і критичний аналіз спонукають до взаємодії ідей та концепцій, і, як наслідок, поява нових підходів у вирішенні завдань, вільний конструктивний обмін гіпотезами, креативність і впровадження інновацій.

У літературознавстві з допомогою *ризоми* відбувається аналіз тексту з відкритими та багатозначними значеннями. Вона передбачає розуміння ієрархій та неієрархічних структур, лінійних та нелінійних зв'язків. Електронна версія «Великої української енциклопедії» пропонує таке визначення: «ризома – це позаструктурний, антиієрархічний, не означальний, нелінійний спосіб організації тексту» [2].

Текст літературного твору складний, багатоманітний, не має статичної структури, складається з великої кількості перетинів та зв'язків, що можуть бути по-різному сприйняті читачами. Завдяки «ризоматичному підходу» твір перетворюється на відкритий простір можливостей з необмеженим потенціалом асоціацій та сенсів. Наприклад, застосуємо термін «ризома» для твору «Пігмаліон» Дж. Б. Шоу. І перше, на що звертаємо увагу – це взаємозв'язки між ідентичністю, класовою приналежністю, мовою, поведінкою, стилем. «Ризоматичний підхід» надає можливість простежити впливи аристокритизму на маргінальність, зміну соціальних ролей тощо. Мова як «ризома» пронизує соціум, взаємопов'язана із соціальним статусом, є фундаментом соціальних прошарків, створює прецедент для змін і трансформацій.

У романі Фредеріка Бегбедера «Любов живе три роки» принцип «ризома» може бути застосовано до аналізу складних перетинів та взаємозв'язків між аспектами стосунків, почуттів та емоцій. Персонажі утворюють розгалужену кореневу систему «ризому» взаємодій, подій та поведінковими сценаріїв. Кожен персонаж має власну історію, моральні цінності, цілі, мотивації, життєві стратегії, які утворюють складну систему, мережу багат шаровості людських стосунків, де кожний елемент має власні відтінки та взаємозв'язки з іншими елементами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Deleuze G., Guattari F. A thousand plateaus: capitalism and schizophrenia. URL: <https://files.libcom.org/files/A%20Thousand%20Plateaus.pdf> (дата звернення: 20.04. 2024).

2. Електронна версія «Великої української енциклопедії». URL:<https://vue.gov.ua/%D0%A0%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%BC%D0%B0> (дата звернення: 20.04. 2024).

3. Федь В. Ризома та симулякр у сучасних культуротворчих процесах. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/32568> (дата звернення: 20.04. 2024).

КРАСНОПОЛЬСЬКА Наталія

канд. філол. наук, доцент, Київ

КОЗЛОВЕЦЬ Ірина

викладач, Київ

ДО ПИТАННЯ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНОЇ ТИПОЛОГІЇ ТЕРМІНІВ МЕНЕДЖМЕНТУ

Важливою ознакою розвитку будь-якої галузі є систематизація її термінів, у яких фокусується сутність пізнаного на певному етапі дослідження явища чи матеріального об'єкта [1, с. 148].

Оскільки терміносистема менеджменту є своєрідним відтворенням логіко-поняттєвої моделі цієї галузі як підсистеми економіки, у досліджуваній терміносистемі виокремлюємо такі групи термінів:

1) основні терміни. Позначаючи основні поняття менеджменту, ці терміни є ядром терміносистеми, тому їх і називають ядерними термінами або термінами-домінантами: менеджмент, менеджер, управління, керівник, директор, організація, планування, контроль, маркетинг тощо;

2) похідні терміни, що позначають видові поняття. Зазвичай похідні терміни є похідними словами або словосполученнями. Ознака похідного поняття відбивається в певній частині словосполучення або афіксі: інтерактивний керівник – ‘керівник, який сприяє плідній роботі всіх членів колективу’ (КС, с. 70), дезорганізація, комерційний директор, інноваційний менеджмент, самоменеджмент, топменеджер тощо;

3) складні терміни позначають складні поняття, які є поєднанням кількох основних або похідних понять менеджменту. Зазвичай складні терміни представлені словосполученнями, складними словами, напр.: менеджмент організацій, децентралізація управління, організація управління, маркетинговий менеджмент, управлінські рішення тощо;

4) базові терміни, що позначають основні поняття економіки і є фундаментом менеджменту. У терміносистемі менеджменту базові

економічні терміни «одночасно задовольняють три вимоги: вони виражають категорійні (базові) поняття економіки, мають велику системну вартість та семантичні зв'язки (безпосередні чи опосередковані) з усіма іншими найважливішими термінами економіки» [2, с. 25]. В аналізованій терміносистемі вони функціонують без зміни семантики й зі семантичною модифікацією;

5) залучені терміни, запозичені зі спеціальних економічних наукових сфер та інших галузей науки та техніки, під час уведення до аналізованої терміносистеми зазнають істотної семантичної модифікації. Наприклад, шаховий термін цейтнот є складником терміна-словосполучення економічний цейтнот – ‘економічна категорія, що характеризує певну економічну ситуацію, за якої необхідно прийняти управлінське рішення або вирішити економічну проблему в стислий проміжок часу’;

б) загальнонаукові й загальнотехнічні терміни позначають загальнонаукові поняття, мають однакову семантику в усіх галузях знань, але конкретизують її, увійшовши до терміносистеми менеджменту: адміністративні методи – ‘система способів і прийомів організаційно-розпорядчої дії, яка використовується для організації й координації об’єктів управління з метою виконання визначених завдань’ (КС, с. 11); закон інтеграції управління, модель прийняття управлінських рішень, принцип координації, структура організації. Той самий статус мають міжгалузеві терміни апарат, клас, блок і под., уживані в деяких галузях знань, кожен раз конкретизуючись у їх терміносистемах. Наприклад, термін апарат конкретизує своє значення, ставши складником аналітичних термінів менеджменту: апарат управління – ‘сукупність керівників різних рівнів, які в межах певної організаційної структури управління здійснюють управлінські функції, розробляють методи менеджменту, приймають управлінські рішення тощо’ (КС, с.11); адміністративний апарат – ‘працівники, які доповнюють лінійну організаційну структуру і надають консультативні послуги’ (КС, 9).

До цієї групи належать терміни так званих методологічних наук і наукових дисциплін – філософії, кібернетики, семіотики, інформатики. Зокрема, лексема інформація є структурним

компонентом терміна менеджменту управлінська інформація – ‘сукупність відомостей про внутрішній та зовнішній стан керованої системи, що використовується для оцінки ситуації та розроблення управлінських рішень’ (КС, с.72);

7) терміни широкої семантики – лексеми, уживані в багатьох терміносистемах. На відміну від загальнонаукових (загальнотехнічних), які в усіх терміносистемах мають однакову семантику, терміни широкої семантики змінюють своє значення, увійшовши до кожної з терміносистем, зберігаючи лише спільне, нетермінологічне значення. Зокрема, лексеми склад, група, комплекс, середовище, матеріал, стан і под. уживані в багатьох терміносистемах. Зазвичай їх уживають разом з терміноелементами, що позначають поняття певної галузі знань. Наприклад: група якості – «суспільні формування робітників, інженерно-технічних працівників і службовців, утворені на добровільній основі в різних підрозділах підприємства» (КС, с. 33); формальні групи – «об’єднання людей у межах організації, створені за рішенням вищого керівництва для виконання певних виробничих або управлінських функцій» (КС, с. 32); зовнішнє середовище організації – «сукупність чинників, які знаходяться поза межами організації, але впливають на її діяльність» (КС, с. 62).

Отже, у терміносистемі менеджменту засвідчуємо 7 типів термінів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоусова Р.З. Системна класифікація бібліотечно-бібліографічних термінів / Термінологічний вісник. 2019. Вип. 5. С. 148–154.

2. Кравченко Т. П. Формування терміносистеми економіки АПК : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01. Миколаївський держ. аграрний ун-т. Миколаїв, 2006. 215 с.

Умовні скорочення

КС – Колесніков Г.О. Словник із менеджменту та маркетингу : довід. вид.; навч. посіб. Луцьк : ВІЕМ, 2010. 212 с.

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОГРАФІЇ ПЕРІОДУ «ЗОЛОТОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ» (НА ПРИКЛАДІ «СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» ДМИТРА ЯВОРНИЦЬКОГО)

Видатний український вчений Д. Яворницький називав свій «Словник української мови», над яким він працював багато років, «альфою і омегою» свого життя, а разом зі створеним ним музеєм – «найкоштовнішим своїм скарбом» [1, с. 31]. Структура цього словника складалася з трьох томів, але другий і третій томи, на жаль, втрачені. Тому першому тому словника (є одним із словників-джерел «Зведеного словопоказчика української лексики») приділено недостатньо уваги науковців, хоч лексикографічний доробок Д. Яворницького у різний час досліджували Н. Костюк, А. Москаленко, М. Степаненко, М. Шубравська та ін.

Слід зазначити, що Д. Яворницький був учнем видатного мовознавця О. Потебні, займався не лише історіографією, а й фольклористикою. Під час польових досліджень прислухався до того, як говорять українці. Тому Д. Яворницький активно допомагав Б. Грінченку в роботі над першим українсько-російським словником, оскільки через цезурні обмеження раніше видавалися лише російсько-українські словники, зокрема М. Уманця й А. Спілки, Є. Тимченка тощо. За різними даними він надіслав Б. Грінченку протягом 1902–1905 рр. 1515 слів (зазначено Б. Грінченком у його передмові до словника [3]) або 2500 слів (зазначено особисто Д. Яворницьким у передмові до його «Словника української мови» [5]).

Після публікації чотирьохтомного словника Б. Грінченка невтомний історик і фольклорист Д. Яворницький вирішив продовжити лексикографічну роботу, бо вважав опублікований словник недосконалим [4]. Варто зазначити, що Д. Яворницькому допомагали збирати матеріали М. Лободовський, О. Косач (Олена

Пчілка), В. Мошков [5]. Це свідчить про своєчасність і значимість його лексикографічної діяльності.

Перший том «Словника української мови» був опублікований у 1920 році у видавництві «Слово». У 1924–1925 роках були готові ще два томи словника, але через брак паперу неопубліковані. Свою працю над поповненням словника Д. Яворницький продовжував до кінця свого життя (помер 1940 р.). Судячи з його листування, він зібрав понад 50 000 слів.

Титульний аркуш 1-го тому видання «Словник української мови» Д. Яворницького

Автор «Словника української мови» збирав усі слова, «характерні для української лексики». Оскільки в 1917–1921 рр. у багатьох українських містах діяли термінологічні комісії та гуртки, а з 1921 р. був створений ІУНМ, то активно видавалися термінологічні словники з різних галузей. Це був період українізації, так званого «золотого десятиліття». Тому Д. Яворницький у «Словнику української мови» зафіксував термінологічну лексику, що було надзвичайно важливо. Так, П. Горещький у своєму огляді «Словника української мови»

Д. Яворницького писав: «З літературних джерел кінця XIX – початку XX ст. автор включив до словника чимало нової лексики абстрактної (напр.: *безвихідний і безвихідність, бездодоводний і бездодоводність, бездодоводно; безтілесність, безчинність, безиллюб'я* та ін.), технічної і професійної (напр.: *вимикач, винороб, виробництво; забій, забойщик, запальщик* та ін.)» [2, с. 175].

Цікавим є поєднання в одному словнику абстрактних термінів (*безбілля, безгіддя, бездокірність*) зі словами-просторіччями розмовно-побутового стилю (*дихавка, житуха, дурибаб, иродка*). Наприклад:

Безбілля, ля, безболѣзненность. С. Фалѣвка, Херс. У.

Безвихідность, ти, *На сей випадок, на випадок безвихідности об'єктивної, історія показує нам ще один могутній фактор людського поступу.* Винниченко, Промінь, 1917, № 1–2, стр.20.

Бездодоводний, бездоказательный, І. Нечуй-Левіцький. Грамматика українського язика, 1914, I, 3 [5, с. 18–19].

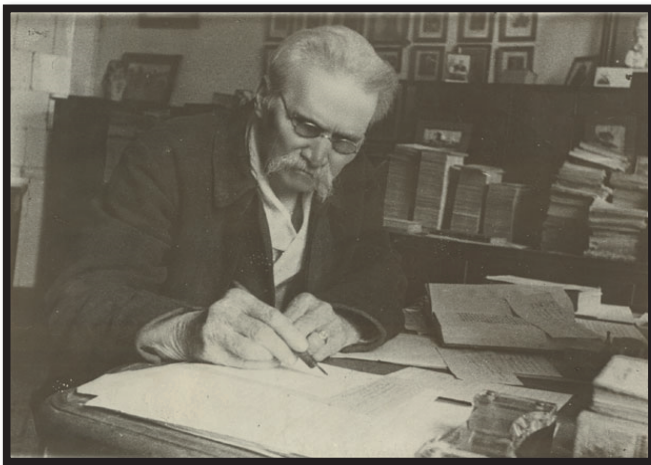
Також у словнику зібрані історизми, старі українські канцеляризми, полонізми, що потребують не лише перекладу, а й визначення. Назви рослин дублюються латиною. Наприклад:

Едукація, ції, *высший тонъ при гетьманѣ, вообще при великомъ панѣ.*

Екзекуціониста, ти, *сторонникъ уніи Литви съ Польшей...* Любавскій, Литовско-рус. сеймъ, М., 1901, 662 [5, с. 215].

Отже, «Словник української мови» Д. Яворницького є не лише словником – джерелом української мови, а унікальним зразком лексикографічної праці початку XX ст., в якому, на думку О. Пестрикова, зафіксована «жива» розмовна мова [5].

Публікація першого тому словника у 1920 році (на початку періоду українізації) й подальші перипетії, остаточне знищення рукопису інших томів цього словника свідчать про упереджене ставлення радянської влади до українського словникарства.

Дмитро Яворницький у власному кабінеті, 1930-ті роки

ЛІТЕРАТУРА

1. Абросимова С.В. Енциклопедист козаччини. *Український історичний журнал*. 2005. № 4. С. 4–46.

2. Горецький П.Й. Історія української лексикографії. Київ : АН УРСР, 1963. 244 с.

3. Грінченко. Словарь української мови. *УКРЛИТ.ORG*. Публічний електронний словник української мови. URL: http://ukrlit.org/slovyk/hrinchenkoslovar_ukrainskoi_movy (дата звернення – 20.03.2024).

4. Литвинська Світлана, Сібрук Анастасія. Із таємниць української абетки: літера «И» в україномовній традиції. *Сучасні соціокультурні трансформації: медіа, мова, комунікації: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 15 лютого 2024 р.). Київ, 2024. С. 35–36. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u333/zbornik_materialiv_suchasni_sociokulturni_transformaciyi.pdf.

5. Яворницький Д. І. Словник української мови. Т. 1. Харків: Фоліо, 2020. 426 с.

МАТЮШКО Ірина
зав. навчально-методичного кабінету,
викладач філологічних дисциплін
Київський енергетичний фаховий коледж, Київ
УТКІНА Ірина
викладач філологічних дисциплін
Київський енергетичний фаховий коледж, Київ

ЗАСОБИ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ МОВИ

Методологія науки розглядає мову як засіб вираження фіксації, переробки, передачі та зберігання наукових знань.

Кожен стиль характеризується певною властивою йому системою мовних засобів і стилістичними нормами. У цілому мовий стиль визначається як сукупність засобів, вибір яких зумовлюється змістом, метою та характером висловлювання [2, с. 60]. Науковий стиль використовується в мові науки, освіті. Його функція - повідомлення про наукові досягнення в різних галузях знань.

До прикладу, розглянемо деякі мовні засоби наукового стилю.

Використання термінології. Основними ознаками термінів є системність, наявність дефініції в межах свого термінологічного поля, стилістична нейтральність, точність семантики, висока інформативність [1, с. 356]. Найбільше використовуються загальнонаукові і вузькоспеціальні терміни.

Фразеологія наукової мови покликана визначати логічні зв'язки між частинами висловлювань та позначати певні поняття.

Вживання великої кількості абстрактних слів. Оскільки наука оперує не образами, а поняттями, то наукові тексти також насичені абстрактною лексикою. Абстрактна лексика – компонент лексичної системи мови, сукупність слів різних частин мови на позначення понять без реального втілення (якості, властивості, стану дії, почуття, рис характеру, виявів ментальної діяльності людини, норм етикету тощо). Найчастіше це іменники, що мають граматичне вираження абстрактності (певні словотвірні суфікси, відсутність форми множини, несполучуваність із кількісними числівниками) або

є науковими і виробничими термінами. До абстрактної лексики належить і дієслово «бути» у функції зв'язки [3, с. 42].

Для наукової мови характерна відсутність емоційно-експресивної лексики, багатозначних слів, художніх засобів, суб'єктивної думки.

Також важливою композиційною особливістю наукового стилю є документування тверджень, покликань, цитат.

Стійке переважання іменників над дієсловами, відносних прикметників над якісними. З дієслівних форм частіше вживаються безособові, узагальнені і неозначені без вказівки на особу. Широко вживаються форми недоконаного виду. Із займенників поширеними є вказівні.

Членування тексту на пункти, параграфи, розділи.

Для структуризації інформативного поля і для оперативного пошуку необхідної інформації у текстах наукової мови використовують певний поділ на частини, доречний саме у цьому контексті. Необхідною умовою цього розподілу має бути послідовність та логічність.

Переважання у текстах складних синтаксичних конструкцій. Багатокомпонентні речення з різними видами зв'язку є однією з ознак наукової мови, оскільки мовлення науки має бути ясным, доступним і зрозумілим.

Ускладненість синтаксичних конструкцій зворотами, уточнювальними членами речення, широке використання вставних слів. Обов'язковим елементом є прямий порядок слів.

Отже, до засобів української наукової мови ставляться з особливою суворістю і особливими вимогами. Адже для текстів наукового стилю важливими функціями є влучне і зрозуміле кожному розкриття теми та послідовний і чіткий виклад думок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Муромцева І. В. Українська мова : енциклопедія. Київ: Видавництво «Майстер-клас», 2011. 400 с.

2. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови. Тернопіль : Богдан, 2000. 248 с.

3. Сіроштан Т. В. Абстрактні іменники в словотвірній системі сучасної української мови (на матеріалі «малої прози» початку ХХІ століття). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія, 2016. Вип. 20 (1). С. 42–44.

МЕЖЖЕРІНА Ганна

д-р філол. наук, професор, Київ

АНГЛІЙСЬКІ АВІАЦІЙНІ ТЕРМІНИ-СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ З АБРЕВІАТУРАМИ

Розвідка присвячена питанням перекладу українською мовою англійських авіаційних термінів-словосполучень, один з компонентів яких виражений аббревіатурою (*DP System, DOT pipelines, FMEA Proving Trials, VHF omni test signal, MLS back azimuth reference* тощо). Незважаючи на те, що такі полікомпонентні словосполучення більшою або меншою мірою наявні в різних галузевих терміносистемах (економічній, біологічній, косметологічній, юридичній, цукрового виробництва, археологічній, нафтогазовій, електроенергетичній тощо), у численних і досить детальних класифікаціях термінів їм або взагалі не приділяють уваги, або згадують про них у зв'язку з аналізом інших процесів термінотворення.

Про особливий характер термінів з аббревіатурами побіжно сказано в статті Л. В. Харчук, яка зазначила, що серед багатоконпонентних термінів трапляються терміни з аббревіатурами: «У науковій літературі віднаходимо деякі терміни в трьох варіантах – повна назва, аббревіатура і частково розкрита аббревіатура: <...> *об'єднана електроенергетична система, ОЕЕС, об'єднана ЕЕС*» [3].

У дисертаційному дослідженні когнітивних процесів перекладу авіаційних термінів Г. Г. Єнчева з'ясувала, що до складу англійської терміносистеми входить 206 двокомпонентних, 29 трикомпонентних і 28 чотирикомпонентних словосполучень із

абревіатурами і що ці словосполучення утворені за моделями $abbr+N$, $Adi+N+abbr$, $abbr+N_1+N_2$ і под. [1, с. 124–125, 131, 133].

Як показав аналіз, терміни-абревіатури, які входять до складу авіаційних термінологічних словосполучень, є переважно трикомпонентними (*LEO space complex*, *JLS protection data*), дещо рідше двокомпонентними (*EVA kit*, *AM modulation*), що цілком закономірно, оскільки в англійській авіаційній термінологічній системі основою для моделювання літерних абревіатур найчастіше слугують трикомпонентні словосполучення [2, с. 32].

Консолідуючи навколо себе гнізда багатоконпонентних термінів, препозиційні абревіатури виконують функцію стрижневих одиниць. Абревіатура *CG* [*center-of-gravity*] є складником понад десяти термінологічних словосполучень: *CG accelerometer*, *CG asymmetry*, *CG control*, *CG gyro*, *CG margin*, *CG position*, *CG range*, *CG travel*, *CG velocity*, *CG vertical position* тощо.

Пошук відповідників в українській авіаційній терміносистемі ускладнений тим, що повторюваний перший компонент нерідко представлений абревіатурами-омонімами. У словосполученні *DP Control System* абревіатура *DP* утворена від *dynamic positioning*, а в словосполученні *DP Vessel* – від *dynamically positioned*. У складі інших словосполучень *DP* може розшифровуватися як 1) *data processing*, 2) *dew point*, 3) *difference of potentials*, 4) *differential pressure*, 5) *dynamic power*.

Здебільшого під час перекладу відбувається транскодування абревіатури з відновленням імпліцитних одиниць змісту: *DLC compensation* – корекція в ланцюгу безпосереднього керування підйомною силою. Але якщо в українській терміносистемі відповідником до англійської абревіатури виступає абревіатура (*VFR* [*visual flight rules*] – ПВП [*правила візуальних польотів*]), під час перекладу українська абревіатура найчастіше займає постпозицію: *VFR approach* – захід на посадку за *ПВП*; *VFR altitude* – висота польоту за *ПВП*.

У випадках, коли обидва компоненти англійського терміна (і абревіатура, і термін-слово) мають в українській терміносистемі відповідники у вигляді абревіатури, вибір варіанта перекладу

належить до стилістичних проблем і відбувається з урахуванням контексту: VFR aircraft – 1) *літальний апарат для польотів за ПВП*, 2) *ЛА, що здійснює політ за правилами візуальних польотів*, 3) *ЛА для польотів за ПВП*.

Зайва компресія може спричинити утворення терміна з двох абревіатур, і щоб уникнути невиправданого нанизування скорочень, проводять заміну на абревіатуру тільки одного компонента: STOL aircraft – 1) *ПС короткого зльоту і посадки*, 2) *повітряне судно КЗП*; VTOL aircraft – 1) *ПС вертикального зльоту і посадки*, 2) *повітряне судно ВЗП*.

Отже, під час перекладу англійських авіаційних термінів-словосполучень з абревіатурами пошук відповідника в українській терміносистемі передбачає врахування структури абревіатури, особливостей семантики її компонентів, наявності / відсутності українського відповідника-абревіатури до англійського компонента, який не є абревіатурою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єнчева Г. Г. Лінгвокогнітивне моделювання процесу перекладу авіаційних термінів (на матеріалі англо-українських версій нормативно-технічної документації ІКАО): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Нац. авіац. ун-т. Київ, 2011. 245 арк.

2. Межжеріна Г. В. Англійські авіаційні терміни в аспекті перекладу. Київ : Фенікс, 2021. 96 с.

3. Харчук Л. Терміни-словосполучення в українській електроенергетичній термінології. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Пробл. укр. термінології»*. 2013. № 765. С. 73–77. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/terminologiya/vsi-vypusky/visnyk-no-765-2013/terminy-slovspoluchennya-v-ukrayinskiy> (дата звернення: 10.03.2024).

ЕЛЕКТРОННИЙ ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК ЯК МАТЕРІАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ

Термінологічна лексика є невід'ємною частиною тлумачного словника. Проблеми термінології в загальномовному словнику розглянуто в працях багатьох учених: В. О. Балог [1], Л. Г. Боярова [2], Л. О. Симоненко [3], Л. М. Томіленко [4] та ін.

Наше дослідження пов'язане з розв'язанням таких важливих проблем, як автоматичне опрацювання лексикографічної семантичної інформації, а також застосування електронних тлумачних словників у системах автоматизованого опрацювання мовної інформації.

Джерельною базою обрано комп'ютерну версію «Словника української мови» у 20 томах, який створюють в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України.

З-поміж термінологічної лексики у Словнику виокремлюємо тлумачення, побудовані за відсильними формулами «Прикм. до ...» і «Стос. до ...» – так званими формулами квазісемантики. Такі формули тлумачення не містять семантичних складників (архі- та диференційні семи), у них часто використовується спосіб тлумачення лексичної семантики через граматичну [5]. Унаслідок цього зазначені дефініції неможливо використати для побудови семантичних аналізаторів.

Аналіз та відбір галузевої лексики здійснюємо за допомогою віртуальної лексикографічної лабораторії «Словник української мови», розробленої в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України. Інструменти віртуальної лексикографічної лабораторії дають змогу не лише здійснити відбір термінів в автоматичному режимі, а й виокремити галузеву лексику за частинами мови за допомогою вікон «Вибір» → «Вибірка» (Рис. 1)

				відносний прикметник
ДЕФЛ ЯЦІЙНИЙ	<i>екон.</i>	Стос. до	Дефляція (у 1 знач.)	Вилучення з обігу частини паперових грошей і нерозмін- них на золото банківських білетів, випущених у період інфляції.

Лексикографічна база даних призначена для розв'язання проблеми експліцитного представлення інформації в електронних тлумачних словниках, що сприятиме впровадженню комп'ютерних технологій в дослідження, зорієнтовані на створення автоматизованих систем опрацювання природної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балог В. О. Галузева лексика в Словнику української мови в 11-ти томах (1970–1980 рр.) (семантичний та стилістичний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2003. 16 с.
2. Боярова Л. Термінологічна лексика в загальномовному тлумачному словнику. *Лексикографічний бюлетень*. 2008. Вип. 17. С. 13–24.
3. Симоненко Л. О. Термін у загальномовних словниках. *Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія. Леонідові Сидоровичу Паламарчукові*. Київ : КММ, 2013. С. 218–255.

4. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 160 с.

5. Широков В. А. Системна семантика тлумачних словників. *Акцентологія. Етимологія. Семантика : До 75-річчя академіка НАН України В. Г. Складенка*. Київ : Наукова думка, 2012. С. 487–510.

ОНУФРІЙЧУК Ганна
канд. філол. наук, Київ

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Загальновідомо, що однією з визначальних ознак нації є її мова. Власне, зрозуміло, що поки народ береже свою мову, доти він зберігає свою особливість, свою етнічну єдність, а втрачає мову – втрачає й себе як народ [1, с.7]. З цього погляду цікавою для дослідників є фразеологія, яка виступає не лише окрасою, скарбом мови і народного досвіду, а й багатим об'єктом наукового розгляду, зокрема в етнолінгвістичному плані. Взагалі фразеологізми, містячи в собі велику силу експресії й емоційної наснаги, є яскравим виявом зображальних і естетичних якостей мови, тому найвиразніше передають дух і нев'янучу красу мови, яку витворив народ протягом віків для потреб спілкування в усній та писемній формах. Саме у фразеології найяскравіше виявляється її національна особливість і самобутність [3, с. 143–147].

Особливість фразеологічних одиниць полягає в тому, що вони як номінативні одиниці називають уже названі реалії, виражають оцінку, побудовану на семантичному осмисленні. При цьому не тільки одне слово, а цілий вираз вступає в синонімічні зв'язки з іншими словами.

Фразеологія мови відбиває гнучкість інтелекту, внутрішній темперамент, своєрідний спосіб мислення як окремого індивіда, так і нації загалом. Тим самим фразеологічні глибини є животворною

основою мови, свідком минулого життя народу, динамічною й дифузною стихією, наповненою роздумами та емоціями, смутком і веселощами, свіжими враженнями й віковою зажурою. У сталих образних виразах, приповідках, приказках, прислів'ях спостерігаємо міцний генетичний зв'язок з народним світовідчуттям [4, с. 3].

Фразеологія дає змогу проникнути в далеке минуле не лише мови, але й історії та культури її носіїв. Досліджуючи фразеологізовані сполуки народного мовлення, відстежуємо сталі сполуки, які давно ввійшли в сучасну українську мову, і сполуки, які характерні для говіркового мовлення. Скажімо, у вербальному контексті різдвяних обрядодій постає ряд фразеологізованих висловів як загальнолітературного, так і діалектного характеру: *носити вечерю* – напередодні Різдва розносити хрещеним батькам свячену їжу; *проганяти кутю* – обрядодія, яку здійснюють переважно діти напередодні Водохреща; *вечірня вода* – вода, освячена у Надвечір'я Водохреща; вважається найсвятішою. Також у народному мовленні спостерігаємо фразеологізоване сполучення діалектного характеру *чатувати сонце*, коли людина намагалася побачити сонцеворот. Такі мовні вирази свідчать про зв'язок світосприймання предків з ушануванням небесного світила, з одухотворенням навколишнього світу. Можливо, звідси постало стійке фразеологізоване сполучення *ходити з сонцем*.

У процесі розвитку української мови утворилися фразеологічні одиниці, в основу яких лягло порівняння – найпродуктивніший і найдавніший спосіб творення мовних сполучень. Так, якщо взяти фразеологічну одиницю *перемивати кістки*, що означає «поширювати плітки», «обговорювати когось», то в процесі дослідження з'ясуємо, що первинно вираз означав «мити рештки померлих» і був пов'язаний з обрядом так званого «другого поховання», відомого деяким народам на ранньому етапі розвитку цивілізації. З плином часу первинне значення відійшло на периферію, закріпивши за фраземою значення змісту мовлення.

Фразема *накріти мокрим рядном* віддзеркалює практику покарання злочинця самосудом. Називаючи спочатку засіб

самосуду – накрити мокрим рядном (мокре щільніше прилягає до тіла, «сповиває» злодія), вираз поступово порвав зв'язки із сферою первісного функціонування й розвинув два значення: «вилаяти когонебудь (звичайно зненацька)» і «піймати, захопити на чому-небудь зненацька», а фразеологічна одиниця *мо́крим рядно́м* на кого, яка вичленувалася із фразеологізму *накрити мо́крим рядно́м* кого, набувала значення «зненацька, несподівано». Семантика названих висловів успадкувала певні смислові компоненти.

Наявність невичерпної скарбниці фразеологізмів у мовотворчій діяльності народу свідчить про високий рівень його мовної культури, про самобутній зв'язок його, як творця і носія мови, з власним побутом, звичаями, обрядами, міфами, легендами, поезією, про його ніким і нічим не виміряну любов до мовних надбань попередніх поколінь.

Отже, спостереження над фразеологічними одиницями, породженими народним мовленням, переконує в тому, що маємо справу з мовним матеріалом, дослідження якого потребує не лише пізнання власне мовних процесів, але й неабияких знань з історії, культури етносу. Саме фонові знання (передусім етнологічного плану) дають змогу глибше проникнути у природу багатьох фразеологізованих народних висловів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жайворонок В. Слово в етнологічному контексті. *Мовознавство*. 1996. № 1. С. 7–14.
2. Івченко А. Здобутки і перспективи етимологічних досліджень української фразеології. *Мовознавство*. Львів, 1993. С. 178 – 183.
3. Кучеренко Т. До проблеми трансформації фразеологізмів. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці, 1996. Вип. 9. Слов'ян. філологія. С. 143 – 147.
4. Ужченко В. Східноукраїнська фразеологія. Луганськ, 2003. 362 с.

ЛАНДШАФТ ФЕНТЕЗІ: ТИПОЛОГІЯ ЖАНРУ

Наприкінці ХХ століття теорія жанрів літератури пережила інтенсивний та дискусійні періоди. Тектонічні зрушення у розвитку оповідальних форм, перебудова роману, поява нових літературних форм (наприклад, таких як «фентезі», «горор» тощо) засвідчили історичну модифікацію структури та системи жанрів. У цьому процесі не останню роль відіграв вплив нових (або оновлених) наукових дисциплін, таких як лінгвістика тексту, рецептивна естетика, теорія комунікації.

Жанр фентезі як літературна течія і піджанр фантастики в українській та зарубіжній літературах набув особливої популярності на зламі ХХ – ХХІ сторіч і найбільшою мірою оприявнюється сьогодні в літературі та кінематографі.

Фентезі (англ. *fantasy*) – жанровий різновид фантастики, у якому при її запереченні використовуються ірраціональні мотиви чарівництва, магії, лицарського епосу у поєднанні з реалістичною нарацією <...>, змальовуються віртуальні світи із середньовічним антуражем, нетехнічною психологією, де роль науки виконує магія [2, с. 693].

Мета фентезі – дослідження світу, прихованого за повсякденністю. Фантазія спонукає читача втілити у реальність своє бачення, засноване на духовному пошуку істини та добра. Фентезі допомагає «змусити читача не лише роздивитися «зворотний бік реальності», але, здійснивши духовне зусилля, усвідомити «єдність світу» у багатстві його вимірів» [1, с. 116]. Тому фентезі таке популярне серед підлітків із їх чорно-білою рецепцією реальності, загостреним відчуттям справедливості, потребою відмежуватися від жорстокості й реальності дорослого світу, світу батьків і зануритися у вигаданий ірреальний світ, що існує поряд із реальним і часто протистоїть йому як опозиційний.

Витоки фентезі сягають творчості американського письменника Роберта Говарда (1906-1936), який став класиком жанру «героїчного

фентезі». У своїх повістях про Конана Говард, по суті, проголосив «правила гри», якими надалі керувалися інші автори, які писали в жанрі фентезі.

Ключовими рисами фентезі є: запозичення з міфології та фольклору; фантастичні події, що вкраплюються у внутрішню цілісне місце дії; використання казкових мотивів; фантастичні істоти; чарівні предмети; надприродні явища; магія і чаклунство; протистояння добра і зла; паралельне існування реального та вигаданого (фантастичного / ірреального) світів; квестовий характер сюжетобудови.

Поява нових піджанрів у фентезі стала наслідком контркультурних рухів 1960-х років. Піджанрова диференціація насамперед спричинена антитетичною реакцією на трилогію Толкіна «Володар перснів». Фентезійними творами прозаїк народив середовище мімікрії, а народження піджанрів перетворилося в елемент подолання стандартів Толкієнівського жанру *fantasy* та його тропіки. Таким чином, залежно від хронотопу, системи персонажів, особливостей сюжетобудови фентезі поділяється на піджанри (різновиди). Сьогодні є сенс говорити про високе фентезі, героїчне фентезі, темне фентезі, міське (урбан) фентезі, технофентезі тощо. Хоч усі різновиди фентезі і об'єднують спільні жанрові ознаки, проте кожен із різновидів має свої особливості.

У сучасній українській літературі до авторів, які створили фентезі, можна віднести Володимира Арєнєва, Ольгу Войтенко, Марину і Сергія Дяченків, Олену Захарченко, Дару Корній, Галину Малик, Марину Муляр, Галину Пагутяк, Георгія Почепцова, Валерія Шевчука та ін. Українське фентезі має свої особливості, часто закорінені в український фольклор та міфологію.

Найпопулярнішими різновидами фентезі сьогодні є урбанфентезі та технофентезі. Прикладом міського (урбан) фентезі, яке нині набирає особливої популярності, можна вважати повість Олени Захарченко «Метро до темного міста». У міському фентезі події відбуваються в мегаполісі та присутні наративи міста: метро, хмарочоси, магістралі, міські квартали, бульвари, урбаністична топоніміка, технічні винаходи, які можуть бути зrealізовані лише в

місті. Елементи урбанфентезі також подибуємо в трилогії Ольги Войтенко «У світлі світляків».

Таким чином, можна підсумувати, що фентезі як різновид фантастики переживає сьогодні інтенсивний розвиток та викристалізовується у піджанрових різновидах, які перебувають на стадії формування та розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інтермедіальні виміри літератури фентезі. Збірка матеріалів наукового семінару Центру з Дослідження Літератури Фентезі при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (20 квітня 2016р.) / Ред. Рязанцева Т. М., Канчура Є.О. Київ, 2016. 72 с.

URL: http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/zbirka_2016.pdf (дата звернення: 28.03.2024).

2. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 753 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hromiak_Roman/Literaturoznachnyi_slovnuk-dovidnyk.pdf (дата звернення : 27.03.2024).

ПРОЦІК Ірина

д-р філол. наук, доцент, м. Львів

КОПАНИЙ М'ЯЧ, КОПАНА, СОЮЗНЯК Й ІНШІ НАЗВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ФУТБОЛЬНОЇ ГРИ: ТЕРМІННІ ПОШУКИ УКРАЇНЦІВ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Унормування сучасних українських галузевих терміносистем – одне з нагальних завдань, яке фахівці й мовознавці роками намагаються розв'язати після відновлення української незалежності, коли потребу упорядкування та кодифікування національної термінології, зросійщеної в період советського тоталітаризму, визнано пріоритетною. Одним із шляхів удосконалення української термінології, яким нехтують через необізнаність з історією розвитку системи спеціальних назв, є

максимальне використання вдалих давніх термінів питомого походження. У цій розвідці йтиметься про пошуки термінів для називання футболу – нової для українців на початку ХХ ст. спортивної гри.

У сучасній українській спортивній термінології на позначення футбольної гри майже безконкурентно функціює англізм *футбол*. Безальтернативним був і терміновжиток у галицькому футбольному дискурсі 20–30-х рр. ХХ ст., з тією засадничою різницею, що тоді використовувано українське найменування – *копаний м'яч*, яке придумав Іван Боберський – організатор спортивного руху українців Галичини і творець національної спортивної термінології. Статус терміна назва *копаний м'яч* здобула не відразу, а після років конкурування з іншими номінаціями футболу, вживаними на початку ХХ ст.

Англійський термін *футбол* (від англ. *football* (*foot* – ступня і *ball* – м'яч) – «спортивна командна гра з м'ячем» [6, с. 958]) позичено за посередництвом європейських мов наприкінці ХІХ ст. і вживано в українському спортивному дискурсі спочатку як варваризм *football*, а потім – у різних графічно-фонетичних варіантних формах – *фудбаль*, *футбал*, *футбаль*, *футболь*.

Перший український відповідник для називання футболу запропонував Володимир Лаврівський – один із засновників і діячів першого українського гімнастично-спортивного товариства «Сокіл». У 1900 р. він переклав із чеської мови посібник Йозефа Кленки «*Popis hry kopaná*» з правилами гри у футбол і назвав його «*Копана (Association Football)*». Назва *копана* була відповідником номінації *Association Football* і водночас калькою чеського терміна, але вона не суперечила духові української мови, адже утворена від найменування основної дії у футболі – *копати м'яч*, яке в українській і чеській мовах ідентичне – *копати* і *kopat*. Цей термін, однак, не прижився, можливо через незвичну форму жіночого роду, використану для називання жорсткої чоловічої гри.

1906 р. у Львові вийшов друком підручник Івана Боберського

«Забави і гри рухові. Часть III. *Копаний мяч*²», який був уже оригінальною, а не перекладною працею, присвяченою футболі. Термін *копаний м'яч*, який Боберський подав як український відповідник до англійської назви, походить від двох питомих лексем – дієприкметника *копаний*, форми дієслова *копати* – «ударяти, бити, штовхати ногою», псл. *kopati* «бити ногою в землю», іс. *kopati* «бити» [1, т. 2, с. 565] і *м'яч* – «куля з пружного матеріалу», псл. **mečь*, пов'язане з *mečь* «м'який» («зім'ятий») [1, т. 3, с. 549]. Назва *копаний м'яч*, хоч і не відповідає вимозі щодо короткості терміна, є дуже вдалою, адже дієприкметник *копаний* у складі терміносполуки передає динаміку цієї рухової гри, основна дія в якій – *копати м'яч* [2, с. 9]. Від цієї власне української назви, яка на початках уживалася й у варіантних формах – *гра в копаний мяч*, *гра в мяч*, *копаний ногами*, утворено низку похідників – *коп*, *копнення* (удар в м'яч, одноразова дія), *копання* (багаторазова повторювана дія), *копняк* (карний удар у футболі), *копун* (футболіст) і багато складених спеціальних номінацій, що є свідченням словотвірних потенцій терміна, властивих питомим назвам. Термін швидко прижився, поступово став домінувати за частотністю вживання, а в 20–30-ті рр. цілковито витіснив англізм у футбольному дискурсі в Галичині [2, с. 10–11].

Ще один термін, який на початку ХХ ст. використовували на позначення футбольної гри, – *союзняк* – походив від найменування Англійського футбольного союзу – Football Association, який в 1863 р. затвердив правила гри в футбол, чим започаткував новітню історію його розвитку в світі. Гібридну назву *союзняк* вживали діячі українського тіловиховного і спортивного руху Петро і Тарас Франки. Петро Франко впродовж 1909–1910 рр. опублікував у часописах товариства «Сокіл» статті футбольної тематики – «Кілька рад грачів “Союзняка”» («Сокільські Вісти», 1909), де подав практичні поради гравцям у футбол, і «Судия в Союзняку» («Вісти з Запорожа», 1910), присвячену розгляду дій футбольного судді. Тарас Франко вживав ще й латинську назву футболу в давніх

² У назві видання збережено написання відповідно до тогочасних орфографічних норм у Галичині.

римлян – *harpastum*, *гарпаст*, описуючи в монографії «Історія й теорія руханки» (Коломия–Львів, 1923) і в статті «*Гарпаст* (новий спорт)» («Спортові вісти», 1933) розвиток гри у футбол у різних народів від найдавніших часів.

У сучасному спортивному дискурсі спробами повернути до активного функціонування в мові футболу давнього питомого терміна є використання назви *копаний м'яч* у спортивній публіцистиці, наукових статтях дослідників історії й мови футболу, в художніх творах футбольної тематики українських письменників (наприклад, назва програми «*Копаний м'яч*» на телеканалі «Тернопіль» і номінація книги журналіста Дениса Мандзюка «*Копаний м'яч. Коротка історія українського футболу в Галичині. 1909–1944*» (Львів, 2016)).

Попередня теза засвідчує, що після років забуття, зумовлених впливом советського колоніалізму, до сучасного спортивного дискурсу повертається лексико-граматична інновація футбольної сфери початку ХХ ст. – *копаний м'яч*, якій поки важко конкурувати з усталеним чужомовним англізмом *футбол*, тим паче в умовах повальної моди на невмотивоване позичання англійських назв у різних сферах суспільного життя. Ще одним аргументом на підтримку найменування *копаний м'яч* є те, що ця питома назва є рідкісним прикладом терміна, авторство якого точно відоме (про це згадують сучасники Івана Боберського – спортивні діячі й науковці Степан Гайдучок і Едвард Жарський [2, с. 9; 23]). Перспектива подальших студій полягає у ґрунтовному вивченні історії розвитку мови футболу й аргументуванні потреби повернення до вжитку вдалих термінів, створених із питомих ресурсів української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови: в 7-ми тт. / ред. кол. : О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1983–2012. Т. 1–6.

2. Процик І. Лексика на позначення футбольних понять у праці Івана Боберського «Забави і гри рухові. Часть III. Копаний мяч» (Львів, 1906): словник-довідник. Львів : НТШ, 2023. 56 с.

3. Словник іншомовних слів / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.

РИЖЕНКО Катерина
канд. філол. наук, Київ

ВЛАСНІ НАЗВИ ЯК МОВНІ МАРКЕРИ АВТОРСЬКОЇ ТВОРЧОЇ МАНЕРИ У ПІСНЯХ АНДРІЯ ХЛИВНЮКА

У сучасній мовознавчій науці традиційно важливе місце належить вивченню сутності і диференційних ознак власних назв, або онімів, специфіки їхньої функціональності, типології та диференціації. Вживання онімів у художньому творі зумовлене стилістичною конотацією цих мовних елементів. Поза текстом їхня основна функція – номінація особи. «Будучи стилістично нейтральними у мові, у художньому дискурсі власні імена є інформаційно насиченими засобами» [2, с. 36]. Характерною ознакою використання власних імен є надання їм за допомогою різних словотвірних засобів виразного експресивного забарвлення. Мовознавча наука зацікавлено стежить за розвитком антропонімів у різних текстах сучасної культури. Літературні оніми, які функціонують у художньому дискурсі, багаточисельні й різноманітні.

Темою дослідження є аналіз специфіки і функцій антропонімів та топонімів у текстах пісень сучасного автора і виконавця Андрія Хливнюка – фронтмена групи «Бумбокс», популярність якого серед українців набула особливого піднесення під час повномасштабного вторгнення північно-східного ворога в Україну на початку 2022 року, коли автор своїми піснями підтримав дух супротиву, активував прагнення українців мужньо відстоювати незалежність, свободу і державність власної країни.

Для текстів пісень А. Хливнюка характерне особливе тяжіння до лексики на позначення імен людей, відомих постатей та географічних об'єктів. Серед груп ономастичних слів можна

виділити антропоніми та топоніми, функція яких – зафіксувати навколишню дійсність, сформувати образи та закласти певні світоглядні установки.

Дослідження власних назв у творах автора сприяє декодуванню природи мовотворчості, відображаючи активну пам'ять митця (історія, культура, географія тощо) в індивідуальних образах. Власні назви у поетичному тексті виконують ряд функцій: ідентифікації, характерології, асоціації тощо. Найбільш вживаними антропоніми і топоніми у текстах «Бубмоксу» є у функції характерології, вони позначають певні риси, властивості, їх сукупності. Вони можуть називати характерну рису, рольову функцію, характеризувати поведінку особи в конкретній ситуації.

Особливий інтерес викликає використання у текстах скорочених варіантів імен або їх суржикових аналогів, які увиразнюють іронічне ставлення автора до персонажів, подій або ліричного героя до самого себе. З іронією і деякою байдужістю звертається ліричний герой до дівчини, стосунки з якою уже зазнали кризи: «*Лямо олію в гілок багаття. / Яка мені різниця **Света** ти чи **Катя**?*» («Бета-каротин») [1], вказуючи цим самим на ненадійність і марність відносин. У пісні «Віддаю» ліричний герой намагається приховати власні почуття, говорячи до дівчини, яка якого покинула: «*Ти тепер кохаєш **Вову**, це не біда*». А своєму особистому життю в майбутньому пророчить крах: «*Краще вже ніхто, ніж аби хто, / Буду одинак я, одинак*». Згадка імен у пісні «Хвилюватися немає причин» характеризує ліричного героя, який не готовий до серйозних стосунків і намагається відмежуватися від них: «*Якби мені тоді дали один тільки натяк / Я б замість **Люсі** називав тебе завжди **Надя**... Тепер благаю відпусти, не хочу, не треба / Ми родичі, я наполягаю, що я твій дядя*» [1]. Інше ім'я у цій пісні є способом іронічного сприйняття самого себе й згадка ситуації, в якій ліричний герой – відома особистість, яку після активних гастрольних років музичної творчості впізнають лише як постійного клієнта в магазині: «*Я чекав, минуло більш ніж п'ять років по тому / Впізнає мене в крамниці тепер тьотя **Зіна***» [1].

У пісні «Наодинці» ліричний герой згадує себе як єдиного співбесідника, який залишився у його житті: «*Ти наодинці, з ким говорити, кого слухати, сам собі Андрюха-ти*» [1].

У деяких піснях автор апелює до відомих історичних чи легендарних постатей в історії України. Так, у пісні «Піддубний Микола» використано прізвища відомих українців-силачів – Івана Піддубного та Івана Підкови: «*Місто Київ! Піддубний Микола!.. Ти пів району лобами до купи звела, / Петру Підкові ти сказала: «Човгай! Човгай!»*» [1]. Замінивши ім'я **Іван** на **Микола** і **Петро**, автор докоряє сучасним представникам сильної статі, які через вживання алкоголю з «Іванів» перетворюються на Колю і Петю. Підсилює ефект різючих змін у сучасних чоловіках акцент на топосі, місці дії, адже ці спостереження автор фіксує на вулиці, названій на честь видатного українського гетьмана Івана Мазепи: «*Вулиця Івана Мазепи! Дві чи три хвилини до ранку*». Отже, «подвиги» сучасних «героїв» митець зіставляє із героїчним минулим України, її славетних захисників. Власні імена в творах А. Хливиюка часто співвідносяться із загальними назвами.

Метонімічно поєднуються в текстах митця імена людей, з якими пов'язана або їхня доля, або подвижницька діяльність. Використання антропонімів відомих людей є своєрідною заміною розлогіх описів конкретних ситуацій, їх характеристики і ставлення до них ліричного героя. У жартівливій пісні «Супер-пупер» з першого альбому «Меломанія» ім'я латиноамериканського революціонера Ернесто Че Гевари заміняє опис кімнати молодої людини, студента, який не хоче ходити на пари, захоплюється гаслами свободи у різноманітних проявах: «*Реггі, фанкі, лайдже-ез, / смак сигари і постери Че Гевари*». На протигагу таким настроям у пісні згадується масова поп-музика, яка разом із навчанням і усіма правилами відлякує ліричного героя: «*Там - всі заучки / В спиртү гадючки / Пісні Сердючки / Аж до відключки*» [1].

Водночас у піснях власні імена часто заміняють розлогі характеристики героїв або станів, у яких ті перебувають. Абсолютну впевненість ліричного героя у завтрашньому дні автор передає, апелюючи до відомого американського актора, відомого завдяки

ролям у бойовиках: «*З іпотечним своїм кредитом / Відчуваєш себе як Чак Норріс*» («Cash-бабулес»). Аби підкреслити ніяковість, сором'язливість двох закоханих, які опинилися сам на сам, автор порівнює їх із кіношними персонажами: «*Вночі не знаєм де себе діти / Френкі і Джоні, дорослі діти*» («Ангела»). У цій же пісні Андрій Хливнюк згадує відомих австрійських художників, через яких показує неможливість збереження стосунків: «*Віденські Шілле, Клімт та Ліндт / Не розіб'ють наш триклятий лід*».

Щодо інших власних назв у текстах «Бумбоксу», то другими за частотністю вживання є топоніми. Географічні координати використовуються для порівняння культури відносин між чоловіком і жінкою на різних континентах: «*То є Київ не LA / І не Де Жанейро*» («E-mail»), як певні бажані місця, у яких хотілося б побувати: «*Можливо я, можливо я на Ямайку б тебе забрав*» («Гайки з Ямайки»), або як спосіб передачі відстані між двома людьми, яка їх роз'єднує: «*Їй у Варшавські спальні райони / Йому Москву бетоном залити*» («Квіти у волоссі»). У пісні «Рожеві сиропи» топонім є засобом передачі ілюзорного суспільства: «*Лються рожеві сиропи, нібито наближають нас до Європи*» [1]. Текстова топоніміка є засобом не лише локалізації місця події, але виконує функцію характеротворення, має емоційно-експресивне навантаження.

Отже, мовна картина світу Андрія Хливнюка характеризується особливою увагою до власних назв, зокрема антропонімів і топонімів як способу локалізації певних ситуацій, деталізації характеристики образів чи надання тексту іронічного змісту. Власні назви у художній пісенних текстах виконують низку функцій: стилістичну, інформаційну, номінативну, експресивну, асоціативну, образну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бумбокс Тексти пісень, слова пісень, пісні. *Українські пісні*
URL: <http://pisni.ua/bumbok>.
2. Корнієнко А. І., Бугайова А. С. Ідіостиль автора: мовно-літературознавчий аспект. *Науковий вісник міжнародного*

гуманітарного університету : збірник наукових праць / Міжнар. гум. ун-т. Одеса. 2016. Серія : Філологія, Вип. 25. Т. 1. С. 36–38.

СЕМАШКО Тетяна

д-р філол. наук, професор, Київ

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СИНОНІМИ ЧИ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ВАРІАНТИ: ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ

Мова – це живий організм, у якому її одиниці – фразеологізми – не функціонують ізольовано, а тісно пов’язані певними законами їх організації. Водночас фразеологічна система – це не тільки набір фразеологічних одиниць, а й закономірності утворення сталих сполучень, внутрішні відношення між ними і відношення до одиниць інших рівнів. Попри те, що в сучасному мовознавстві вивчення фразеології досягло значних успіхів і базується на досягненнях як вітчизняної, так і зарубіжної фразеологічної науки, до сьогодні існує ряд дискусійних питань. Серед таких – проблема розмежування фразеологічних синонімів і фразеологічних варіантів.

У наукових колах різнотлумачення спостерігаємо вже на рівні трактування синонімії фразеологічних одиниць. Так, Л.Г. Авксентьев і В.Д. Ужченко фразеологічними синонімами називають «фразеологічні одиниці, які виражають спільне значення і мають однакову синтаксичну сполучуваність, але відмінні між собою компонентним складом, а також емоційно-оцінними семантичними відтінками, закладеними в самій природі фразеологічної одиниці» [3, с. 57]. Інші фразеологічними синонімами називають такі одиниці, які виражають одне поняття, співвідносяться з однією реалією, але відрізняються характером уведення їх у контекст. Зазначають також, що синонімічні фрази мають стрижневий компонент однієї частини мови, об’єднуються хоча б одним спільним значенням поряд із розбіжностями або у відтінках цього значення, або в стилістичному забарвленні тощо.

Щодо питання варіантності фразеологічних зворотів, то до сьогодні воно залишається дискусійним. Деякі дослідники взагалі заперечують існування лексичних фразеологічних варіантів на тій підставі, що тотожність фразеологізму зберігається лише у випадку граматичної варіації, а заміна лексичного компонента веде до утворення іншого фразеологізму.

На розмежуванні фразеологічних синонімів і фразеологічних варіантів наголошують М. Ф. Алефіренко, Л. Г. Скрипник, В. Д. Ужченко та ін. Попри те, що між останніми немає ні семантичних, ні стилістичних відмінностей, вони різняться одним або кількома (іноді усіма) компонентами лексичного складу, або певними елементами граматичної структури [2, с. 122]. На думку дослідників, фразеологічні варіанти є крайнім виявом синонімічності, де відмінності між синонімами зведені до мінімуму [3, с. 66]. Складність розмежування фразеологічних синонімів і фразеологічних варіантів пов'язують ще й із тим, що фразеологізм варіюється значно більше, ніж слово: до складу фразеологізму зазвичай входить більше компонентів, і кожен із них (і, крім того, їх співвідношення) в принципі допускає варіанти [1, с. 50-52].

Систематизувавши наведені положення, ми визнаємо існування фразеологічних синонімів як і фразеологічних варіантів, і вважаємо за доцільне розмежовувати відповідні поняття. На нашу думку, фразеологічними синонімами слід вважати такі сталі сполучення, які позначають той самий предмет дійсності, виражають те саме поняття, відтіняючи його різні сторони, і за різної внутрішньої форми і неоднакового лексичного складу мають однотипне категоріальне значення, однакову семантичну сполучуваність у контекстному оточенні. Синонімічні сталі сполучення диференціюються за відтінками значення, стилістичними особливостями, сферою вживання тощо. При тому урахуємо також утворення за аналогією на основі певної лексико-фразеологічної прикмети, початкової образності та внутрішньої форми. Аспектно, що в основі виникнення багатьох фразеологізмів лежить різна образність, яка викликає неоднакові асоціації, своєрідно відтворюючи ті самі явища об'єктивної дійсності. І якщо

у новій сполучі є якийсь додатковий семантичний чи стилістичний відтінок, вона починає побутувати поряд із уже усталеною і стає її синонімом.

Фразеологічні варіанти потрактовуємо як лексико-граматичний різновид фразеологічних зворотів, які мають спільне значення і відрізняються одним чи кількома лексичними компонентами. Розбіжності між варіантами фразеологізму можуть бути різними, але вони не повинні порушувати його єдності. Однак, не варто стверджувати, що варіанти можуть взаємозамінюватись у будь-якому контексті без зміни змісту висловлювання, інакше це звело б нанівець смисл існування та функціонування варіантів. Кожен компонент, що варіюється, маркує фразеологічну одиницю, тобто додає до неї або позбавляє її якоїсь якості.

Водночас особливості деяких фразеологізмів засвідчують не завжди чітку межу між варіантністю і синонімією. На нашу думку, це зумовлено тим, що в межах фразеологізму може варіюватись компонент, який за тотожності форми змінює етимологічний образ виразу. Наприклад, фразеологізми *білий як полотно*, *білий як стіна*, *білий як молоко*, *білий як голуб*, *білий як крейда* можна визнати і лексичними варіантами (на синхронному рівні), і синонімами (з огляду на актуалізацію внутрішньої форми).

Отже, явища варіативності (варіантності) та синонімії пов'язані з питанням формальної та семантичної організації фразеологізму. Фразеологічні синоніми, маючи спільне значення, побудовані на різній образній основі (семантична ознака) і не допускають заміни слів-компонентів у своїй структурі (формальна ознака); вони репрезентують один денотат, по-різному називаючи його. У фразеологічних варіантах змінам підлягає план вираження, а план змісту залишається незмінним. Відтак, фразеологічні синоніми – це різновид синонімії за денотатом; синоніми за сигніфікатом є фразеологічними варіантами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Редін П.О. Типи системних зв'язків фразеологічних одиниць у мові. *Мовознавство*. 1994. № 4–5. С. 50–52.

2. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ : Наук. думка, 1973. 280 с.

3. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія : навчальний посібник для філологічних факультетів. Харків : Основа, 1990. 167 с.

СИНИЦЯ Ірина

д-р філол. наук, с.н.с., Київ

ЧУЖОМОВНІ ТЕРМІНИ У «ПРАВОПИСНОМУ СЛОВНИКУ» ЗА РЕДАКЦІЮ О. ПАНЕЙКА

Сьогочасна увага до історії української термінології є результатом нагальної потреби відтворення науково обґрунтованих засад для оновлення, впровадження чи створення україномовної галузевої термінології.

Нормативні джерела української мови, створені у різні часові відтинки її розвитку, є і фіксацією певних мовних ознак конкретного періоду, і достовірним фактичним матеріалом для вивчення мови, науки, культури українського народу, і стимулом до перегляду пропонуваніх і відкинутих або забутих мовних норм, правил, випадків слововживання. Таким джерелом вважаємо і «Правописний словник» за редакцією Олександра Панейка, виданий 1941 р. у Львові [2].

Створений на основі «Правописного словника» Овсія Ізюмова (1931 р.), словник О. Панейка отримав іноді протилежні оцінки фахівців. Найпоширенішою є кваліфікація цього видання В. Сімовичем у передмові до нього як «передрук «Правописного словника», що його видало Державне Видавництво України в Києві 1931 р.», хоча науковець зауважує також про здійснені корективи у правописі слів і про зміни у їх доборі: довелося «...дещо викинути, а дещо, відповідно до потреб часу, додати» [2, с. 4].

Вартує звернути увагу до заклику Ю. Шевельова дослідити в порівняльному аспекті «Правописний словник» Г. Голоскевича

(1929 р.) і словник за редакцією О. Панейка, що «головно йшли за Харківським правописом», але «словник, спонсорований та курований Сімовичем, містив певну кількість незначних змін у реєстрі ... та у правописі». Особливо цінним є визнання Ю. Шевельовим спроби автора «наблизити чужомовні слова, особливо власні назви, до їхніх джерел, звільнивши від російського посередництва» [3, с. 29, переклад наш].

Наявність у словнику за редакцією О. Панейка чужомовної лексики в цілому може слугувати матеріалом для різноаспектного аналізу слів неукраїнського походження та їх відображення у нормативному мовному джерелі конкретного періоду.

Окрему групу утворюють терміни іншомовного походження. Термінологічна лексика цього словника охоплює як загальнонаукові, так і вузькоспеціальні терміни таких наукових галузей, як анатомія, архітектура, біологія, геометрія, граматики, медицина, електротехніка, філософія, юриспруденція та ін.

Широко вживані наукові терміни зазвичай подані без додаткових коментарів, наприклад: аналіза, -и ; аналогія, -ії [2, с. 13 – далі вказуємо лише сторінку]; синтеза, -зи [с. 646]; система, -ми [с. 647] та ін. Водночас деякі терміни, крім відмінкових закінчень, мають також і пояснення чи український відповідник, як-от: дефініція, -ії (*докладне, певне визначення*) [с. 171]; зéро, -ра (*нуль*) [с. 270]; ідентичний, -а, -е (*тотожний, рівнозначний*) [с. 285]; синхронізм, -му (*одночасність подій*) [с. 646] та ін. Порівняння щодо особливостей представленості цих термінів у словнику Г. Голоскевича [1, сторінки вказані за цим виданням] (зерó (*нуль*), *не відм.* [с. 44]; дефініція, -ції, -цією; -ніції, -цій [с. 95]; ідентичний, -на, -не *з чим* [с. 153]; синхронізм, -му, -мові [с. 365]) не дають підстав говорити про більший чи менший ступінь засвоєності українською мовою цих термінів у певний часовий період. Українські відповідники, запропоновані О. Панейком майже сторіччя тому, давали можливість мовцям вибирати запозичений чи питомий варіант терміна.

Термінологія іншомовного походження окремих наукових галузей нерегулярно маркована відповідними позначками щодо

сфери вживання, почасти не завжди має точні українські відповідники чи пояснення: медична термінологія: ендокардит, -ту, мед. [с. 209], гомеопатія, -ії (*спосіб лікування*) [с. 148 – непряме, описове маркування галузі знань], гонорéя, -ії (*трипер*) [с. 148 – жодної вказівки на сферу вживання]; математична термінологія : синус, -са *тригоном.* [с. 646]; бісектріса, -си [с. 37 – відсутня вказівка]; релігійна термінологія : синтоїзм, -му (*релігія*) [с. 646 – пряме маркування]; сино́д, -да (*собор духовних осіб*) [с. 646 – описове маркування]; юридичні терміни: акце́сія, -ії (*договір*) [с. 11 - лише одне із значень терміна] та ін.

Зважаючи на фахову підготовку авторів правописних словників, знаходимо чимало чужомовних термінів філології. Наприклад, такі терміни, як апо́строф, -фа [с. 16], сино́нім, -ма [с. 646]; синта́кса, -си [с. 646]; дефі́с, -су (*розділка*) [с. 171]; філоло́гія, -ії [с. 737], флексі́я, -ії [с. 738] та ін. не мають ні пояснення, ні вказівок на сферу вживання. Інші ж терміни отримують авторська пояснення, знаприклад: імпера́тив, -ву (*1 - наказовий спосіб дієслова; 2 - виконання припису*) [с. 287]; ідеогра́ма, -ми (*напис, знак, що передає ціле поняття*) [с. 285]; ідіо́ма, -ми (*1 - місцева говірка; 2 - вимова властива певній клясі*) [с. 286] та ін. Як бачимо, і в описі чужомовних термінів філології також спостерігаємо нерегулярність.

Правописні словники української мови, виконуючи своє безпосереднє завдання відображати нормативне написання слів, почасти містять ще й додаткову інформацію щодо сфери їх вживання та особливостей значення. Запозичена лексика у реєстрі словників, а також загальнонаукові і спеціалізовані терміни, поперше, фіксують наявність чужих слів у лексиконі мовців на певному етапі розвитку мови, по-друге, дають матеріал для аналізу відсутності чи наявності українських відповідників, по-третє, засвідчують плинність чи стабільність чужомовних термінів певної галузі та ін. Отже, запозичені терміни «Правописного словника» за редакцією О. Панейка також дають змістовну граматичну, семантичну, функційно-стилістичну інформацію щодо їх подальшого вивчення і критичної оцінки. Особливо перспективним

вбачаємо порівняльний аналіз особливостей фіксації і тлумачення таких термінів у словниках відповідного типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голоскевич Г. Правописний словник. Видання дев'яте. New York, 1962. 451 с.
2. Правописний словник /за ред. О. Панейка. Львів : Українське видавництво, 1941. 784 с.
3. Shevelov G. Y. Vasyľ Simovuč and His Work // Сімович В. Українське мовознавство : розвідки й статті. Ottawa : The University of Ottawa Press, 1981. P. 7–56.

СІБРУК Анастасія

канд. філол. наук, доцент, Київ

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Штучний інтелект (ШІ) поспішно перетворює світ навколо нас, і навчання не є винятком. ШІ використовується в освіті для персоналізації знайомства, надання зворотного зв'язку та автоматизації зобов'язань. Використання штучного інтелекту в навчанні приносить багато переваг. Деякі з найпоширеніших включають:

1. Персоналізоване навчання. ШІ можна використовувати для персоналізації отримання знань для кожного студента. Це означає, що студенти можуть навчатися у своєму особистому темпі та в регіонах, де їм найбільше потрібна допомога. Перевага здебільшого полягає в тому, щоб допомогти перевантаженим викладачам за допомогою персоналізованих звітів, які можуть допомогти адаптувати свої лекційні та практичні заняття під окремі випадки.

2. Автоматизовані зобов'язання. ШІ можна використовувати для автоматизації обов'язків, що складаються з оцінювання робіт, збільшення планів навчання, генерування нових завдань. Як

правило, перевірка завдань забирає багато часу, тому доцільним є використання різноманітних тестів, які перевірить ШІ. Це може втрачати час викладачів, щоб зосередитися на більш важливих завданнях, а також приділити увагу студентам.

3. Нові історії та моделювання ситуацій. Наприклад, ШІ можна використовувати для створення віртуальних симуляцій фактів, які дозволяють студентам відчувати ексклюзивні історичні події чи наукові явища, проаналізувати ситуацію всебічно.

Проте є і певні недоліки ШІ в освіті:

1. Відсутність навичок міжособистісного спілкування. Студенти потребують певної допомоги та цілісного розвитку під час навчання. ШІ сам по собі не може задовольнити потреби здобувачів освіти, тому викладач є коучем, який може допомогти спрямувати використання здобутих знань у необхідне русло.

2. Вартість. ШІ може бути дорогим для впровадження та підтримки. Це може бути перешкодою для університетів з обмеженим бюджетом.

3. Упередженість. Системи ШІ можуть бути упередженими, що може спричинити несправедливе ставлення до студентів. Дуже важливо ретельно вивіряти рейтинг оцінювання системи.

4. Конфіденційність. Структури ШІ можуть отримувати численні записи про студентів. Ці записи можна використовувати для розвитку різних здібностей студентів, але також можна використовувати для відстеження їхніх неpubлічних звичок та вподобань. Важливо оберігати конфіденційність студентів під час використання структур ШІ.

5. Автоматизація робочого процесу. Системи ШІ можуть автоматизувати деякі обов'язки, які зараз виконуються за допомогою інструкторів. Це має призвести до переміщення акцентів діяльності викладачів, до оптимізації робочої сили, та, на жаль, – до втрати робочих місць.

Глобалізоване суспільство вимагає адекватного застосування ШІ та новітніх інформаційних технологій у навчальному процесі вищих навчальних закладів України. Це сприяє формуванню

компетенцій, якими повинен володіти сучасний фахівець, щоб бути конкурентоспроможним на ринку праці.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій є оптимальним і ефективним засобом у досягненні триєдності дидактичних цілей навчання: вивчення (сприйняття і розуміння учнями навчального матеріалу), розвиток (пошук, аналіз, узагальнення отриманої навчальної інформації); освіта (утворення професійних компетенцій та професійного світогляду, здатність до самостійного навчання використання інформаційно-комунікаційних технологій і виконувати групові завдання). Перевагами цих технологій є інтерактивність, взаємодія між студентом та викладачем [1; 2].

Отже, ІІІ здатний революціонізувати та змінити основні підходи до навчання. Його можна використовувати для тренування та покращення професіоналізму, автоматизації завдань, генерування завдань, моделювання ситуативних задач. Однак існує також кілька проблем, пов'язаних із використанням ІІІ в освіті, серед них: упередженість, порушення приватності, зміщення загальноприйнятих акцентів тощо. Важливо брати до уваги переваги та недоліки ІІІ, апробувати його експериментально в невеликих групах студентів, а потім вже поступово впроваджувати у вищій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сібрук А., Кравець О. Соціальні мережі в житті сучасного підлітка. Інформаційно-документаційна освіта: проблеми та перспективи. 2019. С. 100–108.

2. Sibruk A. V., Lytvynska S. V., Koshetar U. P., Senchylo-Tatlilioglu N. O., Stetsyk C. M., Diachuk T. M., Sibruk V. L. Ukrainian education system: war challenges. *Multidisciplinary Science Journal*. 2023. № 5. P. 0502. URL: <https://doi.org/10.31893/multiscience.2023ss0502> (дата звернення: 03.04.2024).

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ГЕОДЕЗИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Розвиток галузі геоінформаційних технологій створює передумови постійного збагачення галузевої лексики.

Найбільша проблема перекладу англomовних термінів у текстах геодезичної спрямованості ґрунтується на міжгалузевій та внутрішньогалузевій омонімії. Термін – це слово або словосполучення, яке зіставляється з чітко окресленим поняттям певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя.

Як зазначає Д. Чернецький в [1] «щоб запобігти помилкам, пов'язаним з омонімічною природою терміна, перекладач повинен володіти фоновими знаннями у суміжних з геодезичною сферою (вищезгаданими) галузями, бути обізнаним у тематиці конкретного завдання, щоб уникнути вибору неправильного варіанта перекладу терміна». Геодезичні терміни мають декілька джерел витоку. Передусім це загальнонаціональна мова, а також величезна кількість запозичень з грецької та латинської мов, адже ці мови вважалися універсальними [3].

Державні стандарти геодезії та кадастру містять переважно багатокomпонентні терміни, а саме: «geographic coordinate system, types of geodetic instruments, types of surveying errors, principles of surveying and modern equipment in geodesy, modern equipment in geodesy, depiction of objects and locations», які у своєму складі можуть містити прийменники (55%) чи вживатись без них (4%)» [2].

При перекладі термінів важливо розуміти походження визначення та особливості перекладу в певній сфері. Термін має тенденцію до однозначності й не має синонімів.

Процес перекладу термінів може відбуватися в два етапи: спочатку необхідно зрозуміти значення слова в контексті, а потім спробувати знайти лексичний відповідник. При цьому слід

пам'ятати, що термін не має розмовного перекладу, а повинен мати чіткий відповідник.

Якщо термін дуже складний, то можна використати прийом транслітерування. Цей метод найчастіше використовується при перекладі науково-технічної літератури.

Проте цим методом не слід зловживати, адже це спричиняє утворення неологізмів. Ще виділяють спосіб перекладу калькування, найчастіше його застосовують при перекладі складних та складених термінів.

Відомо про багато способів перекладу, але зараз немає чіткої інструкції, як це робити. Отже, сам викладач-лінгвіст має вирішити, який метод використовувати. Кожен з цих методів має свої позитивні та негативні характеристики.

Викладач повинен бути обізнаний у сфері, де застосовується необхідний термін. Працюючи з геодезичними термінами необхідно мати не тільки знання іноземної мови, а й володіти необхідними знаннями в галузі геодезії, тоді такий переклад матиме досконале звучання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chernetskyi, D. (2019). Peculiarities of language translation of geodetic terms for students majoring in Geodesy and Land Management. [Thesis]. National Aviation University.
2. Грибінник Ю. Основні види та функціональні моделі термінівсловосполучень сфери геодезії та кадастру. *Вісник Житомирського державного університету*. 2011. № 58. С. 24–27.
3. Мігірін П., Хвесик Ю. Особливості формування термінологічних одиниць фахової мови геодезії, кадастру та картографії. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2011. № 3 (55). С. 107–113.

ПУРИЗМ У ТЕРМІНОЛОГІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Питання пуризму і його ролі в розвитку мови досліджено фрагментарно. Окремих студій, присвячених цій проблемі, мало [1]. Тривалий час явище пуризму, який є неминучим на етапі становлення та зміцнення літературної мови, однобічно трактувалося як негативне.

Мета роботи – простежити пуристичні тенденції у формуванні термінології української мови.

Пуристичний досвід України характеризується поєднанням двох протилежних за своїм змістом тенденцій – усвідомленням, з одного боку, потреби самобутнього розвитку термінології, а з іншого, – цілковитим запереченням цієї необхідності, що зумовлено, зокрема, культурно-географічним розташуванням України. Автор першого на Сході України термінологічного словника М. Левченко, орієнтуючись на досвід польської та чеської мов, виступав за термінотворення на основі ресурсів розмовної мови. Він послідовно перекладав запозичені слова: *фабрика* — *виробня*, *граматика* — *мовниця*, *математика* — *численниця*.

На Заході України розвиток питомої природознавчої термінології відбувався насамперед завдяки І. Верхратському. Опрацьовуючи матеріали різних авторів і власні діалектні записи і не знаходячи в них потрібної назви для поняття, він перекладав з латини чи утворював термін сам. Однак до сучасних термінологічних словників цей доробок потрапив у дуже не значному вияві.

Серед тих, хто обстоював потребу очищення української мови від іншомовних нашарувань, становлення її лексики (і термінології зокрема) на базі питомих джерел, були ті, хто мав помірковані погляди і ті, хто був налаштований радикально. До останніх належав І. Нечуй-Левицький. Він виступав проти будь-яких запозичень, вважаючи, що словник літературної мови має формуватися

винятково за рахунок внутрішніх засобів, у ньому мають використовуватися слова з «живого сільського язика, вигрібаючи з його нову термінологію, замінюючи суфікси, приставляючи їх до кореня народного язика».

Здебільшого на внутрішні ресурси орієнтувалося українське термінотворення 1920-х рр. Термінологія цього часу поставала насамперед на питомій основі: *відбивач «рефлектор», відпружник «буфер», дрижання «вібрація», загорілість «фанатизм», зліпиво «цемент», кранчак «пунктур», мірило «масштаб».*

З 1933 року пуристичне термінотворення в Україні припиняється радянською владою. Здобутки вітчизняних термінознавців було названо «обласницькими», «архаїзаторськими», а самих науковців репресовано. Термінологічне самовизначення української мови стає неможливим. Відбуваються трагічні події, фізичне знищення українських мовознавців, що на довгий час визначило подальший розвиток української мови і її наукової лексики, зумовило той її вигляд, який вона має зараз.

Українську термінологію було позбавлено її самобутності шляхом уведення в її словники запозичень і словотвірних кальок з російської мови. Суспільно-політичні обставини, бездержавність української мови призвели до того, що вона стала не тією мовою, які переважно творять самі, а тією, які більше запозичають.

Отже, в українській мові, пуризм, на жаль, не мав значних виявів і тих позитивних наслідків, які він може мати. Це призвело до того, що зараз у багатьох галузях науки, техніки, культури, інших сферах життя маємо засилля іншомовних термінів, їхнє використання в таких обсягах, які для мови вважаються неприйнятними. Тому на часі – робота з повернення українській термінології її українського, питомого, «обличчя».

ЛІТЕРАТУРА

1. Wexler P. N. Purism and Language: A Study in Modern Ukrainian and Belorussian Nationalism (1840-1967). Bloomington, 1974. 446 p.

ФУНКЦІОНУВАННЯ АВІАНОМІНАЦІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ НАДЛЕГКИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ У СУЧАСНИХ МЕДІЯХ

У період значних соціальних потрясінь, як своєрідна реакція на них, стрімко розвивається мовотворчість, у тому числі термінологічна. В авіаційній терміносистемі до таких номінацій (як нововиниклих, так і актуалізованих або запозичених з інших мов) належать назви літальних апаратів. У воєнний час особливої ваги набувають новітні авіаційні технології, які стають основою появи безпілотних літальних апаратів (далі – БПЛА), чи дронів, які виконують надзвичайно широкий спектр функцій: аерофотознімання, стеження і розвідка, ведення бойових дій (ударні дрони-камікадзе) та ін.

На основі створеної нами класифікації [4, с. 78–84], досліджувані ЛА відносимо до надлегких літальних апаратів, спираючись на загальний ієрархічний критерій мікрогруп лексики [2], адже поняття в кожній галузі знання організовані системними зв'язками. З одного боку, поняттєвому апарату відповідає система лексичних номінацій, а кожна лексична одиниця відбиває не тільки суттєві ознаки окремого поняття, але й об'єктивні зв'язки між ними та вказує на місце поняття в системі.

Лексико-семантична система української науково-технічної термінології, й авіаційної зокрема, – один із ярусів мовної структури, що складається зі слів та їхніх значень. Таким чином, поява нових назв у значному сегменті авіаційної термінології – літальних апаратів важчих за повітря – свідчить про важливість і перспективи розвитку галузі безпіотної авіації. І хоч значна кількість таких слів не ввійшла до сфери користування всіх носіїв тієї чи тієї мови, проте частина їх знайшла місце в системі лексики мови, спричинивши в ній низку відповідних змін. Фіксування нових

слів вносить не тільки кількісні зміни в лексику, вона спричиняє в ній глибокі якісні зміни, зокрема в тематичному групуванні.

До найпоширеніших номінацій БПЛА, які найчастіше трапляються у медіях останнім часом, належать: *дрон*, *коптер* (із першим числовим компонентом-латинізмом: *квадро-*, *окто-*, *гекса-*, або компонентом *мульти-*). Автори статті у «Великій українській енциклопедії» подають таке визначення і етимологію лексеми *дрон*: «від англ. *drone* — *трутень*; *монотонний низький глухий звук* — *літальний апарат, здатний виконувати політ без фізичної присутності людини-пілота на борту*» [3].

Розглядувана лексема має значне поширення в інтернетному середовищі, особливо у новинних матеріалах: «*Дрони – один з найефективніших засобів ураження ворожих сил в арсеналі українського війська. Тому важливо, щоб українські військові не лише вміли керувати дронами, а й мали необхідні інженерні навички по збірці, сервісу та ремонту FPV-дронів*» (Дж.,1).

Із наведених назв за способом творення дещо вибивається лексема *трикоптер*, яка утворена поєднанням цифри *три* та згадуваного запозичення *коптер*. Останнє слово є усіченням від запозичення *гелікоптер* (утвореного поєднанням грецького *έλιξ* – «спіраль, гвинт», та латинського *pteros* – «птаха» [1, с. 146]. У мережі наявна значна кількість сайтів, які містять різну інформацію про БПЛА і де можна знайти детальне пояснення особливостей такого безпілотної: «*Головний недолік тригвинтового вертольота – нестійкий і ненадійний політ. Якщо хоча б один мотор вийде з ладу, така радіокерована «пташка» миттєво впаде на землю. Трикоптери в дії майже не відрізняються від гелікоптерів, можуть ризикати, зависати, розвертатися, робити перевороти*» (Дж., 2).

Аналогічно, поєднанням числового компонента *окто-* (зі значенням вісім) та усічення *коптер* утворена інша назва БПЛА – *октокоптер*. Наприклад, *октокоптер українського виробництва під назвою R18 вперше здійснив політ у 2019 році та зміг знищити російські цілі на мільйони доларів, скинувши вибухівку вагою до п'яти кілограмів* (Дж., 3).

Досліджувані лексеми в українській мові мають значну продуктивність, це доводить наявність похідних слів: *дронар* (пілот БПЛА), *дронарня* (майстерня з вироблення БПЛА), *дронаріум* (навчальний центр для пілотів дронів), а також ненормативних розмовних варіантів – *дроновод* та *дронщик* (пілоти дронів).

Отже, сучасна авіаційна терміносистема інтенсивно поповнюється новою лексикою – запозиченнями. Ці слова активно інтегруються в українськомовне середовище, адаптуючись до українського словотвору, що зумовлено різними чинниками: уніфікацією номінативних моделей, або виразнішим, точнішим найменуванням. Основним для його закріплення в терміносистемі є часовий аспект (шлях від першої появи до кодифікації у лексикографічних працях).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойків І., Ізюмов О., Калишевський Т., Трохименко М. Словник чужомовних слів. Репринт з 2-го переробл. вид. 1955 р. Київ : Музей І. Гончара, вид. фірма “Родовід”, 1996. – С. 146.
2. Векуа Н. В. Лексико-семантична система української мови. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15968/Vekua.pdf?sequence=1> (дата звернення: 14.04.2024)
3. Мартинюк О. Р., Опенько П. В. Безпілотний літальний апарат (О. Р. Мартинюк, П. В. Опенько). Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Безпілотний літальний апарат \(О. Р. Мартинюк, П. В. Опенько\)](https://vue.gov.ua/Безпілотний_літальний_апарат_(О.Р.Мартинюк,_П.В.Опенько)) (дата звернення: 14.04.2024).
4. Халіновська Л. А. Українська авіаційна термінологія: формування і функціонування: Монографія. Київ : КММ, 2017. С. 78– 84.

Джерела

1. Інформаційне агентство УНІАН: вебсайт. URL: <https://www.unian.ua/society/dronarnya-gotuye-inzheneriv-bpla-zapidtrimki-favbet-tech-12557742.html>
2. PLANETA HOBBY: <https://modelistam.com.ua/ua/trikopter-ili-kvadrokopter-problema-vybora-a-168/>.

3. Радіо «Свобода»: вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/aerorozvidka-drony-viyna/31946497.html>.

ЦІЛИНА Марина

канд. філол. наук, доцент, Київ

СПЕЦИФІКА Й НОВАЦІЇ ДСТУ 2732:2023 «ДІЛОВОДСТВО Й АРХІВНА СПРАВА. ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ»

Із 1 березня 2024 року набув чинності Національний стандарт ДСТУ 2732:2023 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять», що було затверджено наказом ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 25.05.2023 № 121. Згідно із цим наказом скасовано чинність попереднього Національного стандарту ДСТУ 2732:2004.

ДСТУ 2732:2023 установлює терміни й визначення основних понять, що функціонують у сфері діловодства й архівної справи. Терміни, які встановлено ДСТУ 2732:2023, рекомендовано вживати в усіх видах нормативних документів, що стосуються діловодства та архівної справи, а також у роботах зі стандартизування, у науковій, навчально-методичній і публіцистичній літературі. Крім цього, ДСТУ мають застосовувати у роботі державних органів, органів місцевого самоврядування, установ, підприємств, організацій, будь-яких інших юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми та форми власності. Сфера застосування стандарту охоплює також і технічні комітети зі стандартизації.

Офіційне видання нового ДСТУ можна придбати тільки у національного органу стандартизації (ДП «УкрНДНЦ»).

Загалом документ, що не розміщується в загальному доступі, не може бути обов'язковим до застосування. У принципі це підтверджує й сам розробник на офіційній сторінці в мережі Facebook, де зазначає, що терміни, установлені цим стандартом,

рекомендовано вживати в усіх видах нормативних документів, які стосуються діловодства та архівної справи, в роботах зі стандартизування, в науковій, навчально-методичній і публіцистичній літературі тощо [2].

З іншого боку, цей стандарт визначає виключно певні терміни та визначення понять, тобто не йдеться про встановлення порядку оформлення документації чи чогось подібного. У цьому можна впевнитися, переглянувши старий стандарт, що вже втратив чинність. Тому на загальну роботу установ набрання чинності новим стандартом не впливає. А купувати чи ні цей документ – вирішувати кожному індивідуально.

Терміни у стандарті систематизовано відповідно до порядку, що відображає терміносистему понять у галузі діловодства та архівної справи. Кожне поняття має один, а в певних випадках – два застандартизовані терміни. Однак, як зазначається в стандарті, використовуючи застандартизовані терміни в межах одного документа, рекомендовано вживати тільки один із поданих синонімів [1].

Терміни, що встановлено у цьому стандарті і вжито у визначеннях інших термінів цього стандарту, виокремлюються в текстах визначень підкресленням та поряд із ними з правого боку в дужках зазначаються їхні номери, які відповідають класифікаційним номерам термінологічних статей цього ДСТУ.

Подані в новому стандарті визначення термінів в інших документах, у разі потреби, можна змінювати, подаючи окремі слова багатослівних термінів відповідно до усіх властивих їм граматичних категорій або замінюючи ці слова займенниками за конструкцією речення. Зміни не повинні порушувати змісту й обсягу термінів, визначених у стандарті.

У ДСТУ наводять англійські та російські терміни-відповідники як довідкові, що містять міжнародні і національні стандарти та фахові словники. У ДСТУ 2732:2023 розміщено абетковий показчик українських термінів (додаток А), що встановлює стандарт, і показчики іншомовних термінів-відповідників кожною мовою окремо (додатки Б, В).

Щодо того, що з'явилося нове у ДСТУ 2732:2023:

- було оновлено терміни та визначення основних понять, що використовуються у діловодстві та архівній справі;
- додано нові терміни, які відповідають сучасним вимогам діловодства та архівної справи;
- удосконалено структуру та зміст стандарту.

Отже, ДСТУ 2732:2023 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять» – значний поступ в оновленні і стандартизації діловодної й архівної термінології.

ЛІТЕРАТУРА

1. ДСТУ 2732:2023. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. [Чинний від 2024-03-01]. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=103322 (дата звернення: 03.04.2024).

2. Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства. URL: <https://www.facebook.com/undiasd/posts/pfbid02a71cSNZ6ymfbKfiJbYPAJgPeWejwuGgVrLAuZUH7t78EESEK2fouiQrj2inaPBLhl> (дата звернення: 01.04.2024).

ЯСАКОВА Наталія

д-р філол. наук, доцент, Київ

МОВЧАННЯ КОЛОНІЗОВАНИХ В УКРАЇНСЬКИХ СЛОВНИКАХ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

Словник – це особлива лінгвістична праця, яка має беззаперечний авторитет для всіх носіїв мови. Появу словника вважають свідченням високого розвитку мови та обов'язковим елементом її наукового осягнення. Як слушно зауважив Г. Джексон, словник є частиною культурної тканини суспільства, останнім арбітром у мовних суперечках [5, с. 16]. Подана у словнику інформація втілює сукупність усіх тих сенсів, виразником яких стали лексичні одиниці мови, тож «лексикограф повинен брати до

уваги не тільки всю структуру мови, про яку йдеться, а й культуру відповідної мовної спільноти в усіх її аспектах» [6, с. 15]. Словник не тільки фіксує культуру носіїв мови, а й сам стає її непересічним явищем, інструментом поширення, примноження і лінгвістичного вивчення. Кодифікуючи втілені в назвах елементи національної пам'яті, словник стає її репрезентантом і важливим складником, оскільки реєстрові слова, їхні інтерпретації та оцінки демонструють життя носіїв мови в певний період.

Для колонізованих народів створення тлумачного словника, який би вповні та без викривлень репрезентував їхню культуру та історичну пам'ять, виявляється нереальним завданням, адже імперія позбавляє колонізованих власного голосу, поширюючи у різний спосіб зручну для себе картину світу. Нині в українських дослідженнях з історії, політології, культурології та літературознавства ефективно використовують постколоніальний підхід, який ґрунтується на визнанні того, що в СРСР діяли механізми колонізації, поневолення й домінування. Українська лінгвістика вдається до потрактування мовних фактів з позицій постколоніальної теорії значно рідше, передусім звертаючи увагу на русифікацію. Наслідки тривалого колоніального поневолення можемо спостерігати на різних мовних рівнях, у науковому і освітньому лінгвістичних дискурсах, лексикографічній практиці.

У реєстрах українських словників радянського періоду відсутні одиниці, які демонструють антиколоніальну боротьбу українців, державотворчі процеси в Україні на початку ХХ століття, репресії, різноманітні аспекти життя українців за межами СРСР тощо. Наприклад, у Словнику української мови в 11 томах (СУМ) немає лексем *антибільшовицький*, *бандерівець*, *державник*, *самостійник*, *оунівець*, *упівець*, *енкаведист*, *боївка*, *спецпоселення* тощо. У цій, безумовно, вартісній лексикографічній праці колоніальна оптика виявляється не лише у реєстровій частині, а й у ремарках, ілюстративному матеріалі, тлумаченнях [4, с. 147–177]. Поряд із ідеологічно заангажованою інтерпретацією наявних лексем бачимо своєрідний вияв замовчування, яке й досі належно не потрактоване лінгвістами і не подолане в сучасних лексикографічних працях.

Частина з названих слів уже з'явилися в найновіших словниках, а з-поміж слабких сторін СУМу деякі мовознавці відзначають некоректні тлумачення, що не відбивають український контекст уживання слова. Зокрема, О. Тараненко вказує, що словник інколи так тлумачить лексеми, ніби подає переклад російських слів українською мовою. Наприклад, у статті до слова «стрілець» є інформація про стрільців Московської держави, про латиських стрільців, але немає про українських січових стрільців. Науковець пояснює такі випадки відсутності або недостатності українського контексту орієнтуванням на словники російської мови [3, с. 8].

Чимало мовознавців не зважають на неповноту інформації, що її репрезентує словник. Наприклад, М. Паночко згадує вади СУМу, пов'язані з ідеологічними чинниками та курсом на «зближення мов», проте твердить, що лексична база словника всебічно відбивала лексико-фразеологічний склад української літератури, зміни в лексико-семантичній системі [2, с. 25]. Узагальнюючи здобутки української лексикографії 70-х років ХХ ст., дослідник робить висновок, що попри русифікацію словники цього періоду стали «знаряддям піднесення культурно-освітнього рівня нації», «важливою ланкою у формуванні національної свідомості та збереженні історичної пам'яті українців» [2, с. 25].

Те, що джерельна база праці «була обмежена уподобаннями компартійних ідеологів на кшталт горезвісного Маланчука» [1, с. 25], не могло не зумовити викривлення та специфічну вибірковість зафіксованих у словнику відомостей. Вибірковим було інформування і про минуле, і про теперішнє українців, адже словник не відображав функціонування української мови за межами України. Саме це В. Винник вважає головною вадою словника, оскільки в діаспорі «живуть мільйони українців, які плачуть діяльність творчих і наукових осередків, піклуються про збереження і розвиток рідної мови та культури» [1, с. 25–26]. Отже, у найповнішому українському тлумачному словникові ХХ ст. залишилися невербалізованими ті аспекти життя української нації, які радянська імперія вважала ворожими. Те, що не влаштувало колонізаторів, не підлягало лексикографічному описові у праці колонізованих.

Нині, використовуючи СУМ та інші словники радянського періоду, потрібно враховувати це лексикографічне мовчання колонізованих. Сучасні словники української мови мають позбутися колоніальної оптики і якнайповніше репрезентувати культуру та національну пам'ять українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винник В. О. Як створювався академічний тлумачний «Словник української мови» в 11-ти томах. *Українська і слов'янська тлумачна і перекладна лексикографія: Леонідові Сидоровичу Паламарчукові*. Київ, 2012. С. 16–27.

2. Паночко М. М. Розвиток української лексикографії в 70-х роках ХХ ст. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2021. Вип. 4. С. 22–27.

3. Тараненко О. Словники української мови в діяльності Академії наук України. *Народна творчість та етнологія*. 2018. № 4. С. 5–14.

4. Ясакова Н. Радянський колоніалізм, українська лексикографія і функціонування прикметників. *Соціальне у мові та мова в соціумі: монографія на пошану доктора філологічних наук, професора Лариси Масенко / наук. ред. та упоряд. Н. Ясакова*. Київ, 2023. С. 134-180.

5. Jackson H. *Lexicography: An Introduction*. London: Routledge, 2003. 190 p.

6. Zgusta, L. *Manual of lexicography*. Prague: Academia; The Hague: Mouton, 1971. 360 p.

НАУКОВІ СТУДІЇ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ

ГРИЦУНЬ Катерина

Національний авіаційний університет, Київ

СПЕЦІАЛЬНЕ РЕДАГУВАННЯ АКАДЕМІЧНОГО ТЕКСТУ

Редагування – це процес підготовки авторського рукопису до публікації, який здійснюється редактором-фахівцем, що відповідає за якість тексту. Проте розуміння суті редакторської роботи може варіюватися. Для деяких авторів редагування означає лише усунення недоліків у тексті та його покращення. Із такого погляду, редакторська діяльність полягає виключно у виправленні текстових помилок. Інші вважають, що редагування – це критичний аналіз тексту, спрямований на правильну оцінку та покращення змісту та форми твору для задоволення потреб читача та відповідності інтересам суспільства.

Розглядають два основних блоки видів редагування:

1. Загальне (універсальне) редагування – тип редагування включає в себе комплексний підхід редактора до оригіналу, спрямований на досягнення його повноти, якісної форми і зручності для читача (або користувача).

2. Спеціальне редагування – це багатогранний процес, який включає в себе різноманітні аспекти, спрямовані на поліпшення якості та ефективності тексту в різних аспектах.

Сфокусуємо увагу на другому блоці виду редагування. Цей блок можна поділити на такі підвиди:

1. Літературне редагування;
2. Наукове редагування;
3. Художньо-технічне редагування.

Літературне редагування – це процес, спрямований на поліпшення мови та стилю тексту. Його метою є аналіз, оцінка та виправлення мовно-стилістичних аспектів тексту. Це охоплює виправлення граматичних, синтаксичних та стилістичних помилок, а також розглядає вибір слів та виразів з метою досягнення

максимальної зрозумілості та виразності. Редактор також враховує жанр тексту для найкращого результату.

Наукове редагування – це процес, спрямований на аналіз та корекцію тексту з наукової точки зору. Основною метою є виправлення неточностей, неправильних висновків та інших наукових помилок. Редактор повинен мати спеціалізовані знання у відповідній галузі знань та здатність критично оцінювати наукові дані, які містяться у тексті.

Художньо-технічне редагування – це процес, який включає в себе як художнє оформлення тексту, так і технічні аспекти верстки. Це охоплює вибір шрифтів, розмірів, колірної схеми, а також розміщення ілюстрацій та інших елементів дизайну. Технічне редагування передбачає правильне виконання верстки тексту, урахування вимог до форматування та підготовку до друку.

Отже, усі аспекти редагування поєднуються для створення академічного тексту, який є якісним, зрозумілим та естетично приємним для читача. Кожен з цих підвидів редагування відіграє важливу роль у процесі створення тексту, який буде успішно прийнятий та зрозумілий аудиторії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наукова комунікація як складник фахової діяльності : практикум / уклад. Л. І. Прокопенко. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 99 с.
2. Науковий стиль української мови : практикум / уклад. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : КДПУ, 2017. 114 с.
3. Козловська Л. С. Культура мови. Усна наукова комунікація. К. : КНЕУ, 2011. 170 с.
4. Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю. К. : Києво-Могилянська академія, 2016. 628 с.

*Науковий керівник: Світлана ЛИТВИНСЬКА
канд. філол. наук, доцент, Київ*

АДАПТАЦІЯ АНГЛІЦИЗМІВ У ТЕРМІНОЛОГІЇ

Мовна взаємодія – це процес, який виникає і розвивається внаслідок мовного контакту, що встановлюється між мовами в умовах білінгвізму, і є чинником змін на різних рівнях мовної системи. Процес запозичення передбачає засвоєння іншомовної лексики на всіх мовних рівнях системи мови-реципієнта.

На сьогодні спостерігаємо поширення складних, як правило дивергентних, діафонічних відносин, наприклад: англійська голосна «а» реалізується в межах фонем /a/, /e/, /y/: cartoon – картун (мальований фільм); action – екшн (команда режисера для початку зйомки); travelling – тревелінг (зйомка з руху).

Простежується закономірна тенденція до субституції англійських зредукованих одиниць, зокрема фонем /r/, українськими голосними повного творення /a/, /o/, /y/, /e/ з урахуванням орфографії мови-джерела: starlet - старлетка (молода актриса-початківець, яка має гарну зовнішність); trailer - трейлер (короткий кліп фільму, зроблений з рекламною метою).

У системі консонантизму англломовна фонема /h/ відтворюється українськими фонемами /г/ та /х/: /h/ - /x/ - horror – хоррор (фільм жахів); happyend – хепі-енд (щасливе завершення фільму).

Дифтонги англломовних термінів передаються сполученням двох монофтонгів, наближаючись до вимови мови-джерела, наприклад, spoiler – спойлер (інформація про фільм, яка, за задумом творців фільму, не повинна розкриватися до певного моменту)

Спостерігається інтенсивний розвиток і наявність помітного впливу англломовної термінології на формування досліджуваної терміносистеми. Залучення англіцизмів до української термінології сприяло усуненню багатьох описових конструкцій, розширенню фахової лексики, диференціації та деталізації. Дослідження процесу освоєння англломовних термінів у системі української мови показало, що англіцизми зазнають формальних змін у графічному відтворенні, фонемному складі, морфемній структурі та

граматичній формі, а також функційних змін на рівні словотворення та семантики.

Основною причиною використання запозичень (у цьому випадку англіцизмів) називають відсутність в українській мові власного відповідника. Проте з цим можна посперечатися. Існує безліч англіцизмів, що вживаються за умови наявного українського відповідника. Наприклад: провайдер – постачальник, контент – зміст, девелопер – розробник, лізинг – оренда, консьюмерист (консумент) – споживач, пітчінг – презентація (показ), дайджест – огляд, спреї – розбризкувач, кеш – готівка, ньюс-реліз – випуск новин, сервіс – обслуговування, паркінг – стоянка, дайвінг – пірнання, ліфтинг – підтяжка, сейл – розпродаж, пресинг – тиск. У такий спосіб спостерігаємо вживання абсолютних варваризмів-дублетів в українському сучасному мовленні. Проведене дослідження допомогло лише розглянути частково питання запозичення та адаптації новітніх англіцизмів у сучасній українській мові. Проте залишається багато суперечливих питань у цій галузі, які вимагають подальшого розгляду, зокрема, поглиблення розуміння причин та уточнення сфер функціонування нової запозиченої лексики.

Таким чином, однією з найактуальніших проблем сучасної неології є питання лексикографічної фіксації неолексем, що виникають через запозичення. За умови збереження комунікативності і функціонально-стилістичних обмежень запозичення стає одним із джерел поповнення сучасного словника української мови. При цьому адаптація неологізмів відбувається здебільшого через мовлення засобів масової інформації, оскільки ЗМІ сьогодні є надзвичайно поширеними та мають певний вплив на широкий загал населення. Через активність процесу «англізації» української мови питання запозичання заслуговують на подальше докладне наукове дослідження.

*Науковий керівник: Анастасія СІБРУК
канд. філол. наук, доцент, Київ*

РОЛЬ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Повернення до джерел, до витоків – поширена і важлива практика, адже нове можна створити на основі того, що вже існує.

Метою дослідження є актуалізація інформації про Наукове товариство імені Тараса Шевченка, яке, на думку окремих дослідників, виконувало функцію першої української академії наук «*de facto*», хоча «так і не стало нею *de jure*» [1, с. 57], а також з'ясування ролі членів товариства у становленні української термінології. НТШ є об'єктом дослідження науковців різних періодів (Купчинський О.А., Савенко В. В., Савенко Т. С., Демуз І. О., Панько Т. І., Федорак Н. Л. та ін).

Наукове товариство імені Тараса Шевченка було засноване 23 грудня 1873 року в столиці Галичини місті Львові (акронім НТШ), а припинило існування на українських теренах 1939-го року через заборону радянської влади. Прикметно, що з історичного погляду це перша установа в Україні, яка стала носити ім'я генія Тараса Шевченка. На початках фінансувала утворення цієї славетної установи графиня Єлизавета Милорадович-Скоропадська, тітка Павла Скоропадського – гетьмана української держави (29 квітня – 14 грудня 1918 року).

Статутними членами товариства могли стати тільки галичани (Юліян Романчук, Омелян Огоновський, Олександр Огоновський, Теофіл Барановський та інші). Зініціював перетворення Літературного товариства імені Тараса Шевченка в Наукове український історик, педагог, посол до австрійського парламенту Олександр Барвінський, який очолював НТШ упродовж 1893–1897 рр. За його головування НТШ налагодило видавництво свого періодичного серійного видання – «Записок НТШ», а також було визначено структуру товариства: три секції – філологічна, історико-

філософська, математично-природописно-лікарська. Дослідники вважають, що найбільшого розвитку НТШ досягло за час головування Михайла Грушевського (1897-1913). Упродовж цього найбільш плідного періоду існування товариства його інтелектуально-організаційний центр становили Михайло Грушевський, Іван Франко (голова філологічної секції) та Володимир Гнатюк (секретар товариства, етнограф та фольклорист).

Наукове товариство імені Тараса Шевченка стало основним рушієм розвитку української наукової мови та термінології окресленого періоду. Метою НТШ був «розвиток і розроблення науки українською мовою» [1, с. 74]. Творці української наукової мови відштовхувалися від засад, що терміноодиниця має відповідати «духові» мови; штучно створена назва має мати прозору мотивацію та бути лаконічною; запроваджена термінологія має мати всеукраїнський характер.

Дійсними членами НТШ були такі відомі діячі: Володимир Антонович, Федір Вовк, Кость Левицький, Іван Крип'якевич (історико-філософська секція), Іван Франко, Олександр Кониський, Олександр Барвінський, Володимир Шухевич (дід командира УПА генерала Романа Шухевича), Євген Тимченко, Михайло Возняк (філологічна секція). У математично-природописно-лікарську секцію входили такі члени: Володимир Левицький, Іван Верхратський, Іван Пулюй, Іван Горбачевський, Євген Озаркевич та ін.

Основоположником української природознавчої термінології вважається Іван Верхратський – 1864 року він опублікував працю «Початки до уложення номенклатури й термінології природописної, народної». Випуск «Початків...» увійшов в історію як перша наукова публікація, написана за фонетичним принципом правопису. Згодом було опубліковано ще п'ять випусків «Початків...», а також працю «Нові знадоби...» (1908), у яких поряд з латинськими автор подає українські народні назви. Публікації І. Верхратського сформували фундамент для створення української термінології та номенклатури на народній основі.

Засновником української хімічної термінології на народній основі став Іван Горбачевський (його праця «Увага до термінології хемічній»), який свого часу обіймав посаду міністра охорони здоров'я Австро-Угорщини.

Одним із перших дійсних членів НТШ був Іван Пулюй (автор «рентгенівських» променів), що формував електротехнічну та фізичну термінологію. Українську юридичну термінологію розробляв Кость Левицький (1918р. прем'єр-міністр ЗУНРу – Західноукраїнської Народної Республіки), зокрема він уклав німецько-український юридичний словник. Фундатором української суспільно-економічної термінології став Іван Франко. Західноукраїнський геній долучився до створення літературознавчої, мовознавчої, соціологічної, політологічної та інших термінологій. Дійсні члени НТШ активно працювали над розробленням нових термінів на позначення наукових понять, що відповідали науковим, культурним і соціальним потребам українського суспільства. Наприклад, у цей період почали активно вживатися такі терміни-новації, як: *поезія, роман, драма*. Також були введені нові терміни для наукових досліджень, які розвивалися в Україні, такі, як: *історія, археологія, етнографія*.

Завдяки плідній роботі дійсних членів НТШ упродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. було сформовано основи більшості термінологій української мови – природничих, гуманітарних, технічних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство. Львів : Світ, 1994. 216 с.

2. Яремус О. Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові на початку ХХ ст. URL: <https://lvivmedievalclub.wordpress.com/2023/06/19/ольга-яремус-наукове-товариство-імен/> (дата звернення – квітень 2024).

*Науковий керівник: Тетяна ДЯЧУК
канд. філол. наук, доцент, Київ*

ЛИТВИНСЬКА Світлана
канд. філол. наук, доцент, Київ

МАЛЮГА Владислав
Національний авіаційний університет, Київ

ФОРМИ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Роль освіти в сучасному суспільстві дуже вагома. Освічена людина відчуває себе впевнено, може збудувати успішну кар'єру, крокує в ногу з технічним прогресом, уміє формулювати цілі й досягати їх. На сьогоднішній момент в освітньому процесі активно змінюються основні тренди і вектори:

- освіта стає більш масовою та технологічною;
- розробляють єдині моделі навчання, розвивають програми студентського обміну;
- зростає тривалість навчання;
- освітяни враховують інтереси та запити учнів / студентів;
- форми освіти зазнають значних змін.

Конкурентоспроможність на ринку праці потребує від фахівців таких компетенцій, як унікальність, здібність, винахідливість, уміння працювати у команді, ухвалювати нетипові рішення, досягати поставленої мети та вправно керувати своїми емоціями. Україна увійшла до 20-ти країн, де більша частина населення має вищу освіту. Проте за останні роки прірва між знаннями та практичними вміннями зросла та продовжує збільшуватися (ковідний карантин, воєнний стан, міграція населення, економічні труднощі тощо).

На основі соціологічного опитування більшість студентів твердо переконані, що вибір перспективних професії та навчання у ЗВО – це реальний шанс отримати хорошу роботу. Однак дедалі більше роботодавців украї негативно відгукуються про рівень кваліфікації та підготовки випускників ЗВО. Так, наявність диплома – ще не гарантія професійних знань та умінь. За даними Світового

банку, 5 із 10 установ відкрито заявляють про невідповідність знань їхніх випускників вимогам бізнесу та ринку праці загалом.

Законом України «Про освіту» [1] визначено такі основні форми здобуття освіти :

1. Інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева);

2. Індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці);

3. Дуальна (це спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах із навчанням на робочих місцях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору).

Кожна форма навчання має свої переваги та недоліки.

На разі українська система освіти зазнає змін. Дистанційна форма освіти в Україні в умовах воєнного стану отримала багато викликів. Навіть у «відносно безпечних» регіонах нашої держави учні / студенти не захищені вповні від бомбардувань агресора, тому в освітніх закладах створено бомбосховища, надано можливість навчатися дистанційно. Багато молоді виїхало за кордон, але вони продовжують отримувати українську освіту. Освітній процес у ЗВО відбувається асинхронно – очно, заочно, дистанційно. Важливо, що і в освітніх закладах, і в інтернеті на освітніх платформах розміщено достатню кількість навчальних матеріалів, які доступні для перегляду в зручний час. Крім цього, переважну кількість цих онлайн-занять підготували кращі провідні педагоги й науковці країни. У широкому доступі репрезентовано результати найновіших наукових досліджень, використано передові методики педагогічної науки.

Українська молодь продемонструвала світу своє вміння навчатися й жагу до знань. Учні / студенти поєднують навчання в українських освітніх закладах у режимі онлайн із виконанням вимог країн їхнього проживання щодо відвідування місцевих шкіл, коледжів, університетів тощо.

Врахувавши сьогоденні виклики й потреби, провідні міжнародні й українські освітні організації проводять важливі форуми, вебінари з провідними педагогами та експертами з усього

світу, щоб переймати їхні найефективніші практики та форми навчання [2]. Це допомагає українцям адаптуватися й налаштуватися на нові формати освіти, обрати для себе найкращий варіант.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення – 30.03.2024).

2. Найкращі школи світу: як вони навчають та чим дивують? URL: <https://osvitoria.media/experience/najkrashhi-shkoly-svitu-yak-vony-navchayut-ta-chym-dyvuyut/> (дата звернення – 30.03.2024).

ЛИТВИНСЬКА Світлана

канд. філол. наук, доцент, Київ

МАРЧУК Роман

Національний авіаційний університет, Київ

ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНОЇ МОВИ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ КІБЕРЗАГРОЗ У КОМУНІКАЦІЯХ

У сучасному цифровому світі загрози кібербезпеці можуть бути приховані в різноманітних комунікаціях, що ставить під загрозу безпеку особистих даних, фінансову стабільність та навіть національну безпеку. Використання природної мови для виявлення кіберзагроз стає дедалі більш актуальним та ефективним методом ідентифікації потенційних небезпек.

1. *Природна мова як ключовий інструмент.* Природна мова [1] є основним засобом спілкування для більшості людей та, отже, вона широко використовується в онлайн-спілкуванні через *соціальні мережі, електронну пошту та інші цифрові канали.* Це робить її ідеальним об'єктом для аналізу на предмет кіберзагроз.

2. *Аналіз тексту для виявлення аномалій.* Автоматизовані системи оброблення природної мови [2] можуть аналізувати

текстові дані для виявлення аномалій, а саме: *загрози безпеці, шахрайство чи шпигунство*. Вони аналізують *лексику, синтаксис та семантику тексту* для виявлення ненормальних патернів (схем-образів).

3. *Використання машинного навчання*. Машинне навчання [3] відіграє провідну роль у розвитку систем виявлення кіберзагроз із використанням природної мови. Моделі глибокого навчання задіюють на великих обсягах даних для виявлення складних патернів та змін у комунікаціях, які можуть свідчити про потенційні загрози.

4. *Мультимодальний аналіз* [4]. Крім тексту, системи можуть аналізувати інші форми медіа, такі як *зображення, аудіо та відео*, для отримання додаткових доказів кіберзагроз. Інтеграція цих різних джерел даних дозволяє створити більш повну картину загрози.

Використання природної мови для виявлення кіберзагроз у комунікаціях є актуальною та ефективною стратегією, яка допомагає вчасно виявляти потенційні небезпеки та запобігати їхнім негативним наслідкам. Із зростанням обсягу цифрових даних та загроз кібербезпеці, цей підхід стає невід'ємною складовою заходів із захисту від кібератак.

ЛІТЕРАТУРА

1. Формальні і природні мови: веб-сайт. URL: <https://disted.edu.vn.ua/courses/learn/579> (дата звернення: 22.03.2024).

2. Що таке обробка природної мови (NLP) та як вона може використовуватися у бізнесі: веб-сайт. URL: <https://metinvest.digital/ua/page/1052> (дата звернення: 22.03.2024).

3. Nils J. Nilsson, *Introduction to Machine Learning*: веб-сайт. URL: <https://ai.stanford.edu/people/nilsson/mlbook.html> (дата звернення: 22.03.2024).

4. Що таке мультимодальний ШІ: вебсайт. URL: <https://skimai.com/uk/%D1%89%D0%BE-%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B5-%D0%BC%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D1%8C%>

[D0%BD%D0%B8%D0%B9-ai-%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BA%D0%B8-%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE/](#) (дата звернення: 22.03.2024).

РОЖОК Олександр

Національний авіаційний університет, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ МОВИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

У гуманітарних науках особливу увагу приділяють створенню та використанню термінів. Це важливо для уточнення концепцій та ідей, а також забезпечення точності та ясності у висловлюваннях [1].

Гуманітарні науки часто використовують аргументацію, логічні роздуми та аналіз текстів. Формати та стилі публікацій можуть значно відрізнятися від технічних чи природничих наук, оскільки часто вони включають есеї, літературні огляди та аналізи [2].

Гуманітарні науки активно взаємодіють з іншими галузями знань, що створює особливі вимоги до мовного вираження. Наукова мова у цих випадках повинна бути зрозумілою та доступною для різних аудиторій [3].

Одним із ключових аспектів наукової мови у гуманітарних науках є здатність до аналізу та інтерпретації текстів. Це включає в себе розуміння контексту, виявлення тематичних зв'язків та розвиток аргументації [3].

Мовна експресія у гуманітарних науках часто відображає не лише наукові факти, а й інтелектуальну обробку інформації. Вона може бути багатозаровою та включати емоційну або художню складову [1].

Формування наукової мови у гуманітарних науках також залежить від академічної дискурсивної спільноти, що активно обмінюється ідеями та встановлює стандарти комунікації [6].

Наукова мова в гуманітарних науках часто відбиває вплив історичного контексту та культурної спадщини. Вона може включати архаїчні терміни, цитати з класичних творів та аллюзії до культурних артефактів [3].

У гуманітарних науках значна увага приділяється мовній креативності та інноваціям. Це може включати створення нових термінів, розвиток концептуальних рамок та впровадження нових підходів до аналізу [1].

Важливою характеристикою наукової мови в гуманітарних науках є її комунікативна ефективність. Мова повинна бути зрозумілою та ефективною для сприйняття аудиторією, що може включати як спеціалістів, так і загальну громадськість [6].

Вплив міждисциплінарних зв'язків: У гуманітарних науках зростає значення міждисциплінарних досліджень, що відображається і в мовній практиці. Формування наукової мови також враховує інтердисциплінарний характер досліджень та спільне використання термінології [4].

Наукова мова в гуманітарних науках часто відображає культурні особливості та лінгвістичні характеристики певного соціокультурного середовища [2].

Гуманітарні науки використовують різні методологічні підходи, що впливає на формування та використання наукової мови. Це може включати історично-критичний аналіз, феноменологічний підхід, герменевтику тощо [5].

Мовна практика та використання термінології в гуманітарних науках може змінюватися з часом під впливом нових досліджень, технологічних зрушень, а також змін у суспільному та культурному контексті [3].

З появою сучасних технологій та засобів комунікації наукова мова в гуманітарних науках також зазнає змін. Це включає в себе розширення лексичного складу, використання нових форматів публікацій та взаємодію з цифровими ресурсами [1].

Гуманітарні науки часто вивчають етичні та моральні питання, що виникають у зв'язку з використанням мови [6]. Науковий текст

має відповідати етичним вимогам і принципам академічної доброчесності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Геллер М. Г. Лінгвістика тексту: навч. посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2013. 508 с.
2. Глущенко М. П. Фразеологічна діяльність в мові і тексті. Острого: Видавничий дім «Острозька академія», 2012. 377 с.
3. Забіла В. А. Теорія мовленнєвого дійства : Лінгвістичний аспект. Київ : Літературна Україна, 2002. 510 с.
4. Карпілюк М. З історії української фразеології : монографія. Київ : ТзОВ «Фірма "Тріада плюс"», 2006. 400 с.
5. Кучерява Л. С. Семіотика політичної комунікації : Теорія і практика. Київ : Логос, 2013. 314 с.
6. Нікітіна С. В. Культурно-пізнавальний аспект української лексики : монографія. Київ: Академперіодика, 2010. 329 с.

*Науковий керівник: Світлана ЛИТВИНСЬКА
канд. філол. наук, доцент, Київ*

РУБАН Дмитро

Національний авіаційний університет, Київ

ПЕРЕКЛАД ТЕРМІНІВ ЯК ЯВИЩЕ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

“Дрібниці, панове, нікчемні дрібниці вирішують, хто кого вб'є...”, – наче така проста, навіть “канонічна” військова цитата, але чи не відчуваєте деяку її спорідненість із нашою темою? У реальному житті, де навіть реклама фальшивого магазину може керувати тисячами людей та їх бажаннями, термінологія, яка знаходиться на значно глибшому рівні впливу, легко стає тією самою дрібницею... Тож розгляньмо розвиток української

термінології, який намагалися закатати в асфальт наші “імперіалістичні п'ятдесят три доларові друзі”.

Що ж бо, розпочнемо наш шлях крізь тряси́ну минулого. Розквіт українського термінознавства від умов бездержавності до хоч і не сто відсоткової, але безпечної стабільності не можна назвати простим. Цензурні заборони, ідеологічні та політичні перешкоди, маніпуляція фактами та навіть відкрите скасування спеціальних державних інституцій для їх подальшого фальсифікування виконували свою справу. Пропонуємо звернутися до періодизації термінологічної діяльності в Україні, яку найчастіше пропонують наші наукові діячі:

1) IX–XI ст. – перша половина XIX ст. (виникнення прототермінів на слов'янській основі, фіксація в писемних пам'ятках, формування власне наукового стилю);

2) друга половина XIX – початок XX ст. / 90-ті рр. (формування української наукової термінології, започатковане цілеспрямованою діяльністю окремих особистостей);

3) середина 90-х рр. XIX ст. – початок 30-х рр. XX ст. (вироблення, формування й розвиток української наукової термінології, організація спеціальних гуртків, товариств, пізніше шкіл, комісій, Інституту Української наукової мови, спеціальних видань тощо);

4) середина 30-х / 40–80-ті рр. XX ст. (сповільнення процесу розвитку української наукової термінології, скасування спеціальних державних інституцій через переорієнтацію на російську термінологію);

5) 90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст. (інтенсивний розвиток української наукової термінології на засадах державотворення) [1, с. 1-3].

Не складно зрозуміти, що на перших етапах іде природний розвиток національного термінознавства, а ось на четвертому й викривається тема цієї роботи: проблема перекладу термінів. Але що саме тоді сталося?

20-30-і роки XX століття можна охарактеризувати як “замилування очей”. Це роки усім відомої “українізації”,

головним завданням якої було нейтралізація національно-визвольних прагнень українського народу та зміцнення більшовицької влади в УРСР. Так, з одного боку, нашими “добродіями” 1921 року було засновано Інститут української наукової мови (далі ІУНМ), який створив вагому словникову термінологічну базу. Але з іншого боку, як тільки “московські друзі” відчули, що генетичні особливості української мови почали все більше вирізнятися, межа між українською та російською мовами почала міцніти, вони перейшли до знищення самої особистості української термінології.

Знищення ІУНМ, вилучання та спалювання виданих раніше словників, цензура та нахабне виривання сторінок української термінографії з подальшою заміною їх перекладеними російськими відповідниками виконали свою роботу: навіть зараз, коли критичний момент плинув та українська термінологія майже відновилася, де-не-де можна почути “янтар” або “шахта” замість бурштину та копальні. Також не треба й забувати про цинічну, просто абсурдну заміну терміну “розстріл” на формулу “вища міра соціального захисту”.

Але не варто на цих прикладах сприймати переклад термінів як тільки негативне явище асиміляції. Ні, переклад термінів може слугувати й для інших цілей: розвитку науки, культури, інженерії на міжнародному рівні, побудова міжнародних відносин та навіть взаємного розвитку культур. Сьогодні під терміном «міжкультурної комунікації» розуміють процес спілкування між мовцями – представниками різних мов та культур. Іншими словами – це процес взаємодії людей різних мов та культур [2, с. 29]. Також не треба забувати, що є не тільки потреба культурного взаємозбагачення, але й потреба толерантності стосовно культури та традицій інших народів [3, с. 58], що також припадає на долю перекладної художньої літератури.

Оскільки “переклад є засобом подолання не тільки мовного, а й культурного бар’єрів, які є тісно взаємопов’язаними” [4, с. 35], взаємодія культури та перекладу передбачає можливість для реципієнта отримати певну окрему інформацію, яка належить іншій

культури, що розширює його світогляд, а також репрезентує уяву про особливості ментальності, закладеної в мову і культуру іншого народу [5, с. 203].

Підсумовуючи сказане, хотілося б ще наголосити, що термінознавство в Україні наразі переживає період активного розвитку, посідаючи одне з пріоритетних місць серед дослідницьких галузей. Українські мовознавці плідно досліджують термінологічні системи, про що свідчить значна кількість дисертацій, статей та монографій, присвячених цій темі. В Україні функціонує декілька термінологічних центрів у Харкові, Києві та Львові. Сучасне термінознавство відзначається появою нових категорій, таких як дискурс та особистість, що відкриває нові можливості для дослідження мовних знаків. Ця наука розвивається мобільно з урахуванням часу, який диктує новітні форми, оновлений словниковий запас. Тому вона буде розвиватися з кожним роком.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іващенко В. Л. Сучасне українське теоретичне термінознавство: віхи становлення. *Слов'янське термінознавство кінця ХХ — початку ХХІ століть*. Київ : Жнець, 2018. С. 31-74.
2. Кабаченко І. Л. Міжкультурна комунікація в перекладі. *Актуальні проблеми та методика навчання перекладу* : тези доп. ХІ наук. конф., м. Харків, 15–16 квіт. 2021 р., Дніпро, 2021. С. 29–30.
3. Лімборський І. В. Перекладач як читач та інтерпретатор художнього тексту (компаративні проєкції). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2015. № 1(9). С. 16–20.
4. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с
5. Ткачівська М. Р., Щербань Р. М. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2022. № 57. С. 202–207.

*Науковий керівник: Катрина РИЖЕНКО,
канд. філол. наук, Київ*

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ВІДПОВІДНІСТЬ ПОНЯТЬ У ГАЛУЗІ ФІЛОЛОГІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЯПОНСЬКІЙ МОВАХ

З кожною миттю обсяг інформації в інтернеті, наукових статей і робіт зростає. Знаючи лише українську або англійську мови, ми обмежені в інформації, і навіть сучасні технології не завжди дозволяють зробити правильний переклад і зрозуміти суть написаного деякими мовами. Однією з достатньо складних для розуміння мов є японська, і в цій роботі хотілося б саме обговорити японську термінологію в порівнянні з українською.

Японська мова повна різноманітних термінів, котрі показують нам частинку її культури, історії та соціальні взаємодії. Наприклад слово 先輩(сенпай), воно використовується в школі для учнів, що старші за тебе або, інколи, для колег по роботі. Навіть не знаючи цього, дивлячись на ієрогліфи, це не важко зрозуміти. 先 - перший, раніше. 輩 - друг, колега. Тобто людина, що почала працювати, вчитися раніше за тебе й через це потребує поваги. Це слово одно з багатьох, що пов'язано з особливостями японської культури в Японії, поваги один до одного, ввічливості та ієрархії, а ще не перекладається українською.

В українській мові можна провести паралель зі словом "товариш", що має дуже яскравий історичний відтінок, але в сучасному суспільстві нерідко використовується з іронією, на японську не перекладається.

Незважаючи на відмінності, японська та українська термінологія мають спільні риси, зокрема, адаптацію іноземних запозичень для врахування сучасних технологічних досягнень та глобалізації. Наприклад, "телебачення" – це основний термін, що використовується для позначення пристрою для отримання та відтворення телевізійного контенту. У японській мові це слово спочатку перекладалось як テレビジョン(теревізьон) з англійського

television, але потім воно скоротилось до テレビ (теребі), що зробило його менш зрозумілим для іноземців. Скорочення слів – це розповсюджене явище для слів іноземного походження в японській мові. Але також така тенденція існує й в українській мові: велосипед стає "великом", а телевіз, дуже схоже з японської, стає "телик" або "ТВ".

Говорячи про філософську та духовну термінологію в японській культурі, важливим є поняття 禪 (Дзен), воно складається з 単 (в перекладі одинокий) та 禪 (показувати). Це форма буддизму, яка розвинулася в Японії і має глибокі коріння в китайському буддизмі Чан. Це не лише релігійне вчення, але й шлях до просвітлення через медитацію, зосередження та духовну практику. У дзен-буддизмі наголошується на прямому досвіді просвітлення, відмові від словесних пояснень та академічних знань, а також на важливості медитації та інтуїтивного розуміння.

В українській культурі також є аналогічні поняття, але зазвичай вони мають відмінні відтінки. Наприклад, у християнській традиції може вживатися термін "медитація" або "молитва", але це не повністю передає специфіку дзен-практики. Поняття "дзен" також включає в себе ідею прямого досвіду та відмови від концептуального мислення, що може бути важко передати за допомогою звичайних слів.

Отже, можна зробити висновок, що японська та українська термінологія мають свої схожості, особливо в міжнародних словах та деяких термінах, незважаючи на їхнє походження з різних мовних груп. Глибоке вивчення іншої мови та спостереження за її еволюцією допомагає нам не лише розширити свій лінгвістичний арсенал, але й краще розуміти культуру та менталітет людей, що використовують цю мову в їхньому повсякденному житті. Такий досвід сприяє поглибленому міжкультурному спілкуванню та сприяє нашій взаємному розумінню та зв'язкам у світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. 新しい国語表記ハンドブック 第九版 (New Handbook of National Language Spelling, 9th Edition). Sanseido Co.2021. С. 61.

2. Minna no Nihongo Shokyu 1 (Elementary) Translation & Grammatical Notes. 3A Corporation. 1998. С. 10.

3. Japanese for Busy People. Kodansha International. С. 12.

*Науковий керівник: Катерина РИЖЕНКО,
канд. філол. наук, Київ*

**СІРА Анастасія,
ПОЛЮХОВИЧ Софія**

Національний авіаційний університет, Київ

ПЛАГІАТ ЯК РІЗНОВИД ПОРУШЕНЬ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Кожна держава зацікавлена у правах своїх громадян, чії інтелектуальні зусилля спрямовані на поглиблення та створення нових досягнень у науці, мистецтві, літературі [4]. Проте сьогодні найпоширенішою формою порушення у сфері авторського права є плагіат.

Законодавство всіх країн світу у сфері авторського права намагається знайти рівновагу між правами, що надається автором, і правами суспільства на доступ до цих творів та їх використання.

Охороні підлягають всі перелічені твори зі статті 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» – оприлюднені чи не оприлюднені, завершені чи ні, незалежно від їхнього жанру, призначення, мети, обсягу тощо. Правова охорона цих творів поширюється лише на форму їх вираження, але не поширюється на будь-які ідеї, теорії, методи, процеси, способи тощо, навіть якщо вони відтворені в тексті.

Порушення авторського права не дає змоги авторові отримувати належний прибуток від своїх творів.

Відповідно до статті 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», плагіат – повне або часткове оприлюднення чужого твору під іменем особи, що не є автором тієї роботи [1].

Відповідно до статті 444 ЦК України, твір може бути використаний як цитата, для відтворення у судовому та адміністративному положенні, інших випадках. Особа, котра використовує твір, повинна обов'язково вказати автора та джерело запозичення.

Існують такі види плагіату: копіювання чужої роботи, копіювання фраз без цитування, перефразування чужої роботи без належно оформленого посилання на оригінальний текст. Залежно від кожного конкретного правопорушення за плагіат передбачено адміністративну, кримінальну та цивільну відповідальність.

Кримінальну відповідальність за плагіат передбачено у статті 176 Кримінального кодексу України, а саме караються штрафом від 200 до 1000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до 2 років, або позбавленням волі на той самий строк, із конфіскацією та знищенням всіх примірників творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, без даних, виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувалися для їх виготовлення.

Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або завдали матеріальної шкоди у великому розмірі, караються штрафом від 1000 до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк від 2 до 5 років, із конфіскацією та знищенням всіх примірників творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для їх виготовлення.

Дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 ст. 176 Кримінального кодексу України, вчинені службовою особою з використанням службового становища або організованою групою, або якщо вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі, караються штрафом від 2000 до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від 3 до 6 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого та з конфіскацією та

знищенням всіх примірників творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувалися для їх виготовлення».

Найчастіше винна за створення плагіату особа притягається до цивільної відповідальності.

Висновки. Плагіат – це серйозне порушення, яке може мати негативні наслідки для репутації та кар'єри. Краще завжди перестраховатися та зробити посилання, ніж ризикувати бути звинуваченим у плагіаті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права»: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення: 01.03.2024).

2. Українське агентство з авторських та суміжних прав: вебсайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0> (дата звернення: 01.03.2024).

3. Кримінальний кодекс України: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення 29.02.2024).

4. Приходько О., Литвинська С. Методологічні аспекти викладання навчальної дисципліни «Наукові комунікації у фаховій діяльності» для майбутніх фахівців. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка. Психологія : зб. наук. праць. Київ : НАУ, 2023. № 22. С. 64–72.

*Науковий керівник: Оксана ПРИХОДЬКО,
канд. пед. наук, доцент, Київ*

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ

**Всеукраїнської науково-практичної конференції
«УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ»,
присвяченої 25-річчю
кафедри української мови та культури
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету**

м. Київ, 16 квітня 2024 року

Матеріали подано в авторській редакції
Автори статей відповідають за достовірність викладеного матеріалу,
за правильне цитування джерел, покликання на них та інші відомості.

Передруковувати опубліковані в збірнику матеріали
дозволяється тільки за згодою авторів.

Дизайн обкладинки — Бабинець Н. А.

Підписано до друку 28.05.2024 р.
Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 6,3.
Наклад 100 прим. Зам. № 2805-24/2.

*Видавець і виготовлювач: ТОВ «Талком».
м. Київ, вул. Львівська, 23,
тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26.
E-mail: ukraina.vdk@email.ua.*

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 07.05.2013.